

Klaus Helkama

SIIRTYMIÄ

PUHEITA 1990- 2010

ISBN 978-952-94-1844-2

Unigrafia 2019

Esipuhe

Maineikas amerikkalainen psykologi Jerome Bruner kertoo omaelämäkerrassaan, että Euroopassa, Cambridgen yliopistossa professorina ollessaan, hän tutustui yliopistomaailman ihmistyyppiin, jota ilmeisesti Amerikassa ei ole. Brunerin nimitys tämän tyyppin edustajille oli *authentic locals*. Yksi dekaanin tehtävistä on ollut olla *authentic local*, toimia paikallisen yhteisöllisyyden ylläpitäjänä ja perinteitä siirtävänä olentona, joka toivottaa uudet opiskelijat tervetulleiksi, sanoo jotain juhlavaa publiikissa heidän valmistuessaan, esittelee uudet professorit virkaanastujaisissa ja pitää kiitospuheen vanhojen siirtyessä eläkkeelle.

Kun en – julkisia esiintymisiä jännittävänä kehnona retorikkona – ole koskaan oppinut puhumaan virallisissa tilaisuuksissa ilman papereita, kertyi ”omat puheet” –kansioon kohtalainen määrä paperia vuosina 1990-1998, jolloin toimin valtiotieteellisen tiedekunnan varadekaanina ja dekaanina. Tähän vihkoon olen koonnut muutamia valmisteltuja puheita todistuskappaleiksi maailman muuttumisesta noina vuosina – kolmen professorikollegan jäähyväisluennon yhteydessä ja kymmenen virkaanastujaisluennon yhteydessä esitetyt puheenvuorot sekä kolme publiikkipuhetta. Loppuun olen lisännyt SVAL:in 60-vuotisjuhlassa pitämäni puheen sekä jäähyväisluennon.

Yliopisto muuttui 1990-luvulla niin, että *Gemeinschaft*- tyyppiset yhdessäolo-organisaation omaiset piirteet heikkenivät ja tehtäväkeskeinen *Gesellschaft* vahvistui. Esimerkki silloin lopetetuista perinteistä on ”kahvikonsistori”, virkaanastujaisluennon jälkeinen tilaisuus, jossa uudet professorit tarjosivat kollegoilleen kakkukahvit päärakennuksen opiskelijakahvilassa. Kahvikonsistorissa dekaanin tehtävänä oli esitellä vitsikkäästi, pientä ilkeilyäkään kaihtamatta, tiedekunnan uusi professori tuomalla esiin hänen eriskummallisuuksiaan, mitä enemmän, sitä parempi. Kahvikonsistorin 10-15 –minuuttinen puhe oli olennaisesti initiaatoriitin osa. Kun professoriesittelyt siirryttiin v. 1995 pitämään *en masse*, suurelle yleisölle suuressa juhlasalissa, dekaanin tehtäväksi tuli 2-minuuttisessa mainospalassaan pikemminkin kertoa, kuinka erinomaisen professorin yliopisto (ja tiedekunta) oli juuri saanut. Vararehtori Fogelberg mittasi kerran dekaanien esittelypuheiden pituuden. Olin ainoa, joka oli tyytynyt kahteen minuuttiin. Yritin kuitenkin säilyttää mainospätkissäni vähän kahvikonsistorin huumoriakin.

Hallinnossa toimivat olivat noina 1990-luvun lamavuosina kovilla. Oli stressaavaa lähettää koko tiedekunnan henkilökunta pakkolomalle, kun valtion määrärahat eivät riittäneet edes vakituisen henkilökunnan palkkoihin - vaikka tiesikin ettei se ollut oma vika. Liikkeenjohdon opit tulivat silloin yliopistoon. Publiikkipuheista näkyy, etten niistä innostunut. Uskoin silloin kuten nytkin, että perinteiset yliopiston arvot, vapaus ja riippumattomuus, ovat yhdistettävissä joustavuuteen ja tehokkuuteen. Niiden noudattaminen palvelee parhaiten yhteistä etua.

Paavo Seppäsen Varsinaisia professoreita –kirja (1992) on ollut tämän vihkosen esikuvana. Seppänen kuvitti itse oman teoksensa. Minä en siihen pysty, mutta kiitän Wilfrid Hildosta, jonka Hufvudstadsbladetissa vuonna 1998 julkaistua kuvaa olen saanut käyttää, samoin kuin vuoden 1991 Status-lehden anonymiksi jäänyttä kuvittajaa. Kiitän myös Maarit Marrasmaata ja Evelina Schmucklia tekstien painokuntoon saattamisesta. Yhteistyö tiedekunnan hallinnosta vastaavien Tuula Jyrkämän, Tuula Hakkolan, Terhi Kulonpalon, Riitta Honkalan, Ami Kytömaan ja Katriina Ahtiaisen sekä varadekaaniaikana dekaani Raimo Väyrysen ja dekaaniaikana varadekaani Hannu

Niemen kanssa sujui ”niin hyvin kuin se yleensä voi sujua”, Paavo Seppäsen sanoja lainatakseni.
Tekisi mieli sanoa: oi niitä aikoja, mutta ehkä sanon: *dixi et salvavi animam meam*.

Huhtikuussa 2019

Klaus Helkama

SISÄLLYS

Publiikki-niminen episodi 24.10. 1990.....	2
Tiedekunnan lippulaiva (Jouko Paunio) 17.5. 1993.....	5.
Publiikki 23.5. 1993.....	6
”Anarkistinen tähtitutkija” (Hannu Soikkanen) 11.10. 1993.....	8
Erakkoöyriäinen ja meritähti (SSKH 50 v.) 22.10. 1993.....	9
Karkki (Karmela Liebkind) 2.2. 1994.....	10
JP (J.P. Roos) 13.4. 1994.....	13
Unioninkatu 37:n avajaiset 12.9. 1994.....	15
Tarkkailija (Antti Karisto) 16.11. 1994.....	17
Vanttera viikinki (Jan Sundberg) 16.11. 1994.....	19
Laaja skaala (Vesa Kanninen) 15.2. 1995.....	21
Tiedekunnan syntymäpäiväkahvit 9.5. 1995.....	
Kolme väkevää miestä 29.11. 1995	
Mihin vielä ehtii? (Seppo Honkapohja).....	22
Itämaan tietäjä (Pekka Sutela).....	23
The great communicator (Leif Åberg).....	24
Tapahtuma historiassa (Jukka Nevakivi) 15.2. 1996.....	25
Yleistajuinen erämies (Risto Eräsaari) 10.12. 1997.....	26
Publiikki 27.5. 1998.....	27
Oululaismafian uusin edustaja (Seppo Hentilä) 27.5. 1998.....	29
Yhteiskuntatieteilijän identiteetti (SVÄL 60v.) 9.11. 2007.....	32
Aika, arvot ja oikeudenmukaisuus – jäähyväisluento 26. 2. 2010.....	38

Publiikki-niminen episodi

24.10. 1990

Hyvät uudet valtiotieteen kandidaatit!

Tiedekunnan ja omasta puolestani onnittelen teitä sydämellisesti tutkinnon suorittamisen johdosta. Nykyajan sosiaalipsykologia tarkastelee usein ihmisten elämää episodin käsitteen avulla. Tämä tilaisuus merkitsee yhden pitkän episodin päättymistä teidän elämässänne – sen episodin, joka alkoi keskimäärin 6-7 vuotta sitten, kun saitte yliopistolta kirjeen, jossa ilmoitettiin, että teidät on hyväksytty valtiotieteellisen tiedekunnan opiskelijoiksi.

Yhteiskunta säätelee tämän episodin rakennetta monin tavoin, laein, asetuksin ja tutkintosäännöin. Se on myös katsonut aiheelliseksi vaatia, että osoitatte kykyä tieteelliseen ajatteluun ja kritiikkiin kirjoittamalla tutkielman, joka on varmaan tämän pitkän opiskeluepisodin rankin osaepisodi. Toivon, että voitte yhtä siihen, mitä Umberto Eco sanoo kirjassaan Oppineisuuden osoittaminen – että tutkielman tekeminen on ollut hauskaa. Tiedän omastakin kokemuksesta, että se ei varmasti aina ole ollut hauskaa, mutta uskon, että tulette huomaamaan todeksi Econ toisen väitteen: ”Tutkielma on kuin sika: siitä ei mene mitään hukkaan”.

Yhteiskunta on myös asettanut yliopistot tulosvastuuseen koulutuksestaan. Tämän tulosvastuun olennaisin osa ovat ne tiedot ja taidot, jotka yliopisto on teille välittänyt ja ennen kaikkea niiden laatu, joka tunnetusti on hankalasti arvioitavissa. Määrällisesti tulosvastuun toteuttamista on helpompi arvioida, ja siinä yhtenä keskeisenä indikaattorina on suoritettujen tutkintojen määrä. Tämän publiikin jälkeen tänä vuonna suoritettujen valt.kand.-tutkintojen määrä on 167, mikä merkitsee sitä, että hyvin todennäköisesti vuonna 1990 suoritetaan noin 200 valt.kand.-tutkintoa, ts. se määrä, joka opetusministeriön suunnitelmissa on meille asetettu tavoitteeksi.

Kun lapsenlapsenne 2000-luvun puolivälissä kysyvät teiltä: ”Milloin sinä mummi tai ukki oikeastaan valmistuit yliopistosta?”, teillä on selvä maailmanhistoriallinen kiintopiste: ”Lokakuussa 1990, tasan kolme viikkoa Saksan yhdistymisen jälkeen”. Itse asiassa teidän opiskeluaikananne Euroopan poliittinen kartta on muuttunut enemmän kuin koskaan toisen maailmansodan (ja valtiotieteellisen tiedekunnan perustamisen) jälkeen. Itä-Euroopan poliittisen ja taloudellisen järjestelmän mureneminen, itäisen suurvaltanaapurimme heikentyminen ja hajoaminen sekä kansallisten itsenäisyyspyrkimysten vahvistuminen ovat luoneet Eurooppaan täysin uudenlaisen ja epävakaa tilanteen, jossa Suomella on aikaisempaa paljon enemmän mahdollisuuksia sekä suhteissamme muihin maihin että myös sisäisen kansanvaltamme kehittämisessä, kuten professori Heikki Ylikangas totesi eduskunnassa Aleksis Kiven päivänä pitämässään esitelmässä. On selvää, että se ympäristö, jossa toimimiseen olette juuri saaneet ikään kuin virallisen valtakirjan – ja jossa suuri osa teistä arvattavasti on jo toiminut – on nopeasti muuttumassa. Julkinen hallinto, yksityinen elinkeinoelämä, tiedotusvälineet, koulutusjärjestelmä ja sosiaalihuolto ovat kovien kansainvälisten haasteiden edessä ja toivon, että opintonne tiedekunnassa ovat antaneet teille kunnan perusevää näistä haasteista selviytymiseen.

Yliopiston 350-vuotisjuhlavuonna ei missään puheessa voi sivuuttaa yliopiston historiaa. Suomen ensimmäinen valtiotieteilijä, Turun Akatemian valtio-opin ja historian professori Michael Wexionius, joka toimi myös filosofisen tiedekunnan dekaanina, käsitteli kirjoituksissaan niitä tietoja ja taitoja, joita hänen mielestään yliopiston piti opiskelijoissa kehittää. Hänen kansainvälistymisohjelmansa korosti paitsi esiintymis- ja puhetaitoa, myös maantiedon ja historian tuntemusta, nykyaikaisten kielten osaamista sekä miekkailua ja tanssia. Jos Wexionius tänään tulisi tutustumaan nykyajan valtiotieteilijöiden tietoihin ja taitoihin, hän varmaan olisi – ehkä miekkailua ja tanssia lukuun ottamatta – varsin tyytyväinen siihen tasoon, joka täällä on saavutettu.

Kolme viikkoa sitten Turussa käydessäni kuuntelin autoradiosta Beethovenin yhdeksättä sinfoniaa, jonka Yleisradio lähetti Saksan yhdistymisen kunniaksi. Suomen syksyinen luonto hymyili ympärillä ystävällisillä äidinkasvoillaan ja Schillerin *An die Freude* kaikui mahtavasti usean Euroopan maan parhaiden kuorojen esittämänä. Mieleen tuli monenlaisia arvoihin ja kansalliseen identiteettiin liittyviä ajatuksia. Onko Schillerin valistusoptimismilla, joka uskoi ilon lempeän siiven saavan aikaan kansojen veljeyttä, enää mitään käyttöä tai merkitystä nykyään, 200 vuotta Schillerin jälkeen? Olemmeko 20 vuoden päästä myyneet luontomme ystävälliset äidinkasvot eniten tarjoaville Fritzeille, Gertrudeille ja Muhammedeille? Kuinka paljon on silloin jäljellä luonnostamme, joka ei ole pelkästään kansallisen identiteettimme osa, vaan myös elämän jatkumisen ehto?

Seitsemän veljestä on yksi niitä ”suuria kertomuksia”, joiden varaan kansallinen identiteettimme on rakentunut. Eero, jonka sydämen syvyyteen nuo luontomme äidinkasvot olivat painuneet, on ollut yksi sivistyneen suomalaisen prototyyppi. Nyt yhteiskuntatieteet kertovat meille, että suuret kertomukset ovat kuolleet.

Sanomalehdistä on luettavissa, että totuus ja objektiivisuus ovat muiden valistuksen ja järjen ihanteiden mukana tulleet vanhentuneiksi ja epämuodikkaiksi yhteiskuntatutkimuksessa. Yhteiskuntatieteiden tehtävänä on tietysti luonnostaan paljastaa ihmisen toiminnan irrationaaliset puolet. Mutta tieteen tehtävä on ymmärretty väärin, jos irrationaalisuuden tutkiminen saa meidät luopumaan uskosta järkeen ja totuuteen. On totta, että tieteessä tarvitaan mielikuvitusta ja uusia ideoita, mutta yhtä olennaista on myös niiden testaus. Olen samaa mieltä professori Ilkka Niiniluodon kanssa, joka yliopiston 350-vuotisjuhlassa torjui ajatuksen, että objektiivisen maailmankuvan rakennusaineeksi sopivan puhtaan tiedon tavoittelu olisi vain ”suuri kertomus”, vanhentunut ideologia. ”Valistuneessa yhteiskunnassa on oltava autonominen instituutio, joka tiedon tavoittelussa sitoutuu vain totuuden lähestymisen intressiin”, sanoi Niiniluoto.

Valistuksen arvokolmikosta – vapaus, veljeys, tasa-arvoisuus – kahden jälkimmäisen noteeraukset ovat tämän hetken arvopörssissä epäilemättä varsin matalalla maailmassa, jossa olemme melkein turtuneet panttivankien ottamiseen ja muihin kansainvälisen oikeuden ja ihmisoikeuksien loukkauksiin ja jossa postmoderni etujoukko on ottanut tunnuslauseekseen *après le déluge – nous* (vedenpaisumuksen jälkeen – me). Veljeys ja tasa-arvo kuuluvat kuitenkin sellaisiin perusarvoihin, joita mikään humaani sivistysvaltio ei voi päästää rapautumaan – ehkä tämä on paikallaan sanoa juuri tänään, YK:n päivänä.

Seitsemän veljeksen Eerolle singahteli kerran viikossa sanomalehti Turusta. 120 vuotta myöhemmin sivistynyt suomalainen tarvitsee enemmän: Turku on korvattava Lontoolla, Pariisilla, Berliinillä ja Brysselillä. Sivistynyt suomalainen tarvitsee myös Wexioniuksen sosiaalisia taitoja voittaakseen luontaisen impivaaralaisuutensa, jota hän (ainakin oma kokemukseni sanoo niin) tuntee helposti maailmalla.

En usko, että suuret kertomukset, unelmat ja utopiat ovat lopullisesti kuolleet – ne kuuluvat ihmisen luontoon. Niin kuin runoilija sanoi:

Vårt liv är ej en dröm, som det står skrivet.

Men vad vi drömde var kanhända livet,

det enda till en vägvill stjärna givet.

Arvid Mörnen kosmista synkkyyttä vastaan voidaan asettaa Schillerin ilo. Ilo on myös arvo. Tutkimukset osoittavat, että se on suomalaisille yllättävän tärkeä arvo, ehkä sen takia, että sitä on täällä niin vähän, kuten sanonta ”ilo ilman viinaa on teeskentelyä” antaa ymmärtää. Tavoitteen saavuttamiseen liittyy aina ilo (joskus myös haikeuskin). Opetusministeriö, yliopisto ja valtiotieteellinen tiedekunta iloitsevat tänään kanssanne, hieman eri syistä kukin. Schiller oli myös oikeassa, kun hän uskoi, että ilon ja veljeyden välillä on syy-seuraus -suhde: sosiaalipsykologit ovat kokeellisesti tehneet ihmisiä iloisiksi (esimerkiksi panemalla kolikon puhelinkoppiin) ja todenneet, että ihmiset tulevat iloisina auttavaisemmiksi.

Palaan lopuksi takaisin episodeihin. Episodiin rajat ovat nykyisessä maailmassa käyneet häilyvämmiksi kuin ennen. Opiskelu limittyy työssäkäyntiin opiskeluaikana. Vastaavasti työelämäkään ei ole enää yksi pitkä episodi valmistumisesta eläkkeellesiirtymiseen, vaan siihen lomittuu monenlaisia koulutusepisodeja. Myös tieteellisen jatkokoulutuksen ja muun täydennyskoulutuksen rajat tulevat epäselvemmiksi. Näyttää siis väistämättömältä, että tänään emme sano hyvästi vaan näkemiin – joudutte yliopiston kanssa tekemisiin vielä useaan otteeseen. Toivotan siis teidät jo tässä tilaisuudessa tervetulleiksi takaisin valtiotieteelliseen tiedekuntaan ja yliopistoon.

Hyvät läsnäolijat!

Valtiotieteellisen tiedekunnan publiikki -niminen episodi on säilynyt varsin tarkkarajaisena. Sen viimeinen osa on tiedekunnan tarjoamat kakkukahvit, joille pyydän teitä kaikkia nyt ystävällisesti siirtymään.

17.5. 1993

TIEDEKUNNAN LIPPULAIVA

Hyvä kollegamme Jouko Paunio,

Valtiotieteellisen tiedekunnan professorin toimenkuvaan kuuluu sanoa, miten maan asioita on hoidettava. Tässä suhteessa olet ollut mallikelpoinen tiedekunnan professori. TV:n suuressa lamalääkekeskustelussa me kollegasi pidimme tietysti kovasti sinun puoltasi, sitä suuremmalla syyllä kun olimme juhla kirjastasi 5 vuotta sitten lukeneet, että ”Jouko pitää edelleen sakin puolta”. Olimme tyytyväisiä, kun arvovaltainen studioon koottu talouselämän edustajien joukko vuorineuvoksista alkaen piti selvästi Joukon puolta kilpailevia ehdotuksia vastaan.

Ne, joilla on ollut kunnia vilkaista kotikirjahyllyäsi, tietävät että sinua kiinnostaa tässä maailmassa muukin kuin raha, inflaatio ja talouspolitiikka. Se, että arvioit asioita muusta kuin taloudellisesta näkökulmasta, tuli hyvin esiin kolmisen vuotta sitten, kun keskusteltiin siitä, pitäisikö yliopiston päärakennus vuokrata ETYKin käyttöön. Vihreänä dekaanin viransijaisena jouduin siinä aika hankalaan tilanteeseen ja muistan kiitollisuudella sen voimakkaan taustatuen, jota Jouko Pauniolta sain kielteisen kantani tueksi.

Panoksesi tiedekunnan hallinnon kehittämisessä on ollut merkittävä: moninkertaisena varadekaanina, aktiivisena ja tarkkana puheenvuorojen käyttäjänä tiedekunnan kokouksissa ja nyt viimeksi tulosjohtamisen kokeilulaitoksen esimiehenä olet uhrannut paljon energiaasi tiedekunnan asioiden hoitoon.

Tieteellisellä ja akateemisella urallasi olet saavuttanut jokseenkin kaiken, mitä suomalainen professori voi toivoa: Akatemian tutkijaprofessori, molempien tiedeakatemioiden jäsen ja toisen esimies, useita kunnia tohtorin arvoja, tärkeitä kansainvälisiä asiantuntijatehtäviä ulkomailla. Kolme vuotta sitten juhlit syntymäpäivääsi yliopiston juhlavuonna valtiotieteellisen tiedekunnan promoottorina. Jäähyväisluentosikin olet täsmällisesti ajoittanut syntymäpäiväsi aatoksi.

Edellä sanotun perusteella on selvää, että olet ollut yksi valtiotieteellisen tiedekunnan lippulaivoista. Tiedekunnan puolesta haluan kiittää sinua tiedekunnan hyväksi tekemästäsi suuresta työstä hallinnon, opetuksen ja tutkimuksen alalla, toivottaa huomiseksi hyvää syntymäpäivää ja eläkepäiviksi edelleen tuulta purjeisiin.

Publiikki 26.5. 1993

Hyvät uudet valtiotieteen lisensiaatit ja kandidaatit

Teidän opiskeluaikananne maailma on muuttunut poliittisesti enemmän kuin kertaakaan toisen maailmasodan jälkeen. Euroopan poliittinen kartta on piirretty uudelleen, suurvaltasuhteet kokeneet mullistuksen, Suomi joutunut taloudellisen laman kouriin – kaikki asioita, joita tuskin kukaan olisi uskaltanut 10 vuotta sitten ennustaa. Myös Alma materimme, Helsingin yliopisto, on hallinnoltaan kokenut radikaaleimman muutoksensa 350 vuoteen, kun professorit eivät enää ole enemmistönä konsistorissa ja tiedekuntaneuvostoissa.

Opiskeluaikaa on usein arveltu kriittiseksi periodiksi maailmankatsomuksen muovautumisessa. Sosiaalipsykologiset tutkimukset eivät kuitenkaan, yllättävää kyllä, anna tälle hypoteesille kovinkaan vahvaa tukea: joskus opinnot sujuvat suurempia maailmankatsomuksellisia jälkiä jättämättä, eivätkä opiskelujan arvojen ja käsitysten muutokset läheskään aina osoittaudu pysyviksi. Teidän kohdallanne uskaltaisinkin melkein veikata, että usko maailman vakaisuuteen on ehkä pysyvästi vähäisempää kuin aikaisemmilla valtiotieteen kandidaattipolvilla. Kun viime keskiviikon pro gradu -scrutiniumissa katseli teidän oppinnätteittenne aiheita, oli helppo havaita maailman muutos myös niissä: entisten sosialistimaiden taloudellisia ja yhteiskunnallisia ongelmia, lähialueiden historiaa, pakolaisia, kolmatta maailmaan ja ympäristöä koskevat teemat olivat vahvasti esillä.

Talouklama pakottaa säästäväsyyteen, neuvokkuuteen, tehokkuuteen ja uudistuksiin kaikilla yhteiskunnan alueilla, yliopistot mukaan luettuna. Puolentoista tunnin kuluttua konsistori ryhtyy käsittelemään yliopiston uudistusohjelmaa, jolle on annettu otsikoksi *Universitas renovata* ja jonka tunnuksena on olympiatunnusta mukaillen *melius, humanius, efficacius* - paremmin, inhimillisemmin, tehokkaammin.

Ohjelman ehdotuksista voidaan perustellusti olla monta mieltä, mutta kiistattoman myönteistä on kaiketi se, että yliopisto on ottanut kehitysohjelmansa laatimisen omiin käsiinsä eikä jäänyt odottamaan ulkopuolisten leikkurien (tai teurastajien) ehdotuksia. Mielestäni positiivista on myös se, että uudistus nähdään kolmiulotteisena laadun, inhimillisyyden ja tehokkuuden yhdistelmänä.

Viime aikojen yliopistopoliittisessa keskustelussa ovat äänekkäimpinä olleet simplististen, yksiulotteisten mallien kannattajat. Tehokkuuden puolestapuhujat ovat nähneet yliopistot tuotanto- tai liikelaitoksina ja laskeskelleet esim. valtiotieteen kandidaattien tuotantokustannuksia eri yliopistoissa kuin polkupyörien ja jääkaappien ikään. Pitäisikö OpM:n tulevaisuudessa ruveta arvioimaan valtiotieteen kandidaattien ja lisensiaattien vuosikertojen hinta/laatu -suhdetta resurssien jaon perustana tai tiedekuntien ruveta pitämään publiikkeja tuotteilleen tai asiakkailleen? Ei kai.

Laadun puolestapuhujat ovat vaatineet rahoituksen keskittämistä pelkkiin tutkimuksen huippuyksiköihin voittaja-saa-kaikki -periaatteen mukaan, ikään kuin Suomen yliopistolaitoksen ainoana tehtävänä olisi huippututkijoiden kouluttaminen tai tukeminen täysin riippumatta yhteiskunnan koulutustarpeista.

Uudistuksista puhuttaessa näyttää jo kokonaan unohtuneen parin vuoden takainen käsite hallittu rakennemuutos. Epäinhimilliset henkilösopistukset tuntuvat olevan yleislääke kaikkiin pulmiin.

Vaikka kaikilla yliopistometaforilla on jonkinlainen oikeutuksensa, osuvimmalta minusta tuntuu edelleen puutarhavertaus. Yliopisto on puutarha, laitokset ovat kasveja, joiden orgaanisia osia opiskelijat, opettajat ja hallintohenkilökunta ovat, kaikki toisilleen välttämättömiä. Toiset kasvit ovat tietysti suoranaisemmin hyödyllisiä kuin toiset, mutta kaikki rikastuttavat puutarhaa.

Taloudellisen ahdingon aikana on luonnollista ja järkevää lisätä hyötykasvien viljelyä. Olen ollut näkevinäni tällaisen tendenssin ainakin omalla laitoksella graduaiheiden valinnassa, joka on aikaisempaa enemmän suuntautunut sovellettavan tiedon hankintaan. Yhtenä esimerkkinä voisi olla erään paikalla olevan kandidaatin gradutyö, jossa osoitettiin, kuinka laskutussysteemiä muuttamalla voidaan kotitalouksien energiankulutuksessa säästää Suomessa vuosittain 3-6 milj. markkaa.¹ Se on aika suuri summa suhteutettuna niihin moninkertaisiin säästövaatimuksiinkin, joita yliopistoon lähivuosina kohdistuu. Gradutyö tarjoaa myös esimerkin siitä, miten toimintaa ja käytäntöjä järkiperäistämällä voidaan säästää inhimillisellä tavalla.

Kaksisataa vuotta Condorcet'n jälkeen tiedämme liiankin hyvin, että hänen väitteensä ”*toute découverte dans les sciences est un bienfait pour l'humanité*” ei pidä paikkaansa – kaikki tieteelliset keksinnöt eivät ole hyväksi ihmiskunnalle. Mutta silti ei ole syytä unohtaa, että monet keksinnöt ovat sellaisia, ja laman aikana niiden merkitys korostuu.

Universitas renovata -kirjaseen sisältyy myös halpa ja hyvä ehdotus resurssien käytön järkiperäistämistä siten, että suomenkieliset opiskelijat voisivat käyttää entistä enemmän hyväkseen englannin- ja ruotsinkielisiä kursseja. Englanninkielisistä kursseista tiedekunnassa on jo kohtalaisen myönteisiä kokemuksia tässä suhteessa. Prorektor Fogelberg kommenterar detta förslag i Yliopistolehti genom att skriva: ”Det finns naturligtvis djupt rotade fördomar, och somliga anser, att det är inte realistiskt att räkna med att finskspråkiga studerande frivilligt skulle välja kurser på svenska. Är det verkligen så...? Är det orälistiskt att se fram mot studentgenerationer, för vilka det är naturligt och berikande att studera i en fungerande tvåspråkig miljö – och att också behärska dessa språk.”

Omasta puolestani olisin valmis yhtymään Fogelbergin varovaisesti muotoiltuun optimismiin ja uskoisin, että valtiotieteellinen tiedekunta voisi arviointiraportinkin mukaan avoimena ja ennakkoluulottomana opintoympäristönä olla tässä edelläkävijänä.

¹ Anne Arvola: Laskutuspalautteen vaikutus kotitalouksien energiankulutukseen. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma, toukokuu 1993.

11.10. 1993

”ANARKISTINEN TÄHTITUTKIJA”

Hyvä kollegamme Hannu Soikkanen,

Väitöskirjasi sosialismin tulosta Suomeen 32 vuotta sitten oli tienraivaajan työ – se avasi ennakkoluulottomasti uraa, jota myöhemmin monet ovat seuranneet. Väitöskirjasi on edelleen ilmeisen ajankohtainen jo siitäkin päätellen, että kun kunnan opiskelijana yritin valmistautua tälle luennolle lukemalla taustatiedoksi kyseisen teoksen, se oli lainassa kaikista niistä kolmesta kirjastosta, joista sitä etsin. Jäähyväisluentosi piirsi johdonmukaisen, komean tutkijanuran kaaren väitöskirjasta nykypäivään: sinun omat työsi ovat sekä uurtaneet uraa että keskeisellä tavalla lisänneet tietoa siitä mitä sosialismi on Suomen historiassa merkinnyt. Kolmiosaisen sos.dem.-puolueen historian lisäksi olet muissakin tutkimuksissasi valaissut suomalaista sosialismia myös kansainvälisillä foorumeilla.

Valtiotieteellisen tiedekunnan professorin rooliin kuuluu miltei luonnostaan osallistuminen poliittiseen ja valtiolliseen elämään tavalla tai toisella – erään entisen kollegamme sanoin valtiotieteilijä, joka ei ole ollut mukana politiikassa on kuin kirurgi, joka ei ole suorittanut leikkausta. Sinun tutkimusaiheesi ovat monin osin liittyneet poliittiseen elämään, esimerkiksi maalaiskuntien kunnallishallinnon historia. Viisaassa kirjoituksessasi historian tutkimuksen eettisistä ongelmista sanot, että ”ihanteellisen tutkijan rooliin kuuluu tietty anarkistisuus ja tieteellinen valta vastaroolina poliittiselle ja taloudelliselle vallalle”. Tuota tieteellistä valtaa olet näkyvästi käyttänyt ainakin TV-ruudussa.

Ehkä tuo mainitsemasi ihanteellisen tutkijan anarkistisuus näkyy toiminnassasikin. Sinut on löytänyt usein yllättävistä paikoista, kuten naistutkimusta koordinoimasta tai sosiaalipsykologisista energiaseminaareista. Et ole myöskään ollut karkäs antamaan tietojasi hakuteoksiin, esimerkiksi Helsingin puhelinluetteloon. Tiedekunnan perimätieto – jota ei ole kirjattu pöytäkirjoihin – kertoo, että 17 vuotta sitten professorinimitystäsi valmisteltaessa sinua ei onnistuttu tavoittamaan mistään, kunnes vihdoinkin saatiin yhteys valtioneuvoston vahtimestariin, jonka kautta tarvittava tieto löytyi.

Henkilökohtaiseen professuuriin liittyvä tähtitutkijan rooli tarjoaa myös mahdollisuuksia monenlaisen anarkistisuuteen suhteessa tiedekuntaan. Tässä suhteessa täytyy kuitenkin todeta, että olet noudattanut huonosti ihannetutkijan malliasi, sillä tiedekunnan hallintoon uhraamasi aika ja energia, mm. kirjaston esimiehenä, on ollut mittava. Oppilaillesi uhraamastasi ajasta kertoo varmaan jotain se, että 60-vuotispäiväksesi sinua kunnioitettiin peräti kahdella juhlakirjalla.

Jäähyväisluennot ovat väkisininkin hieman haikeita tilaisuuksia. Me kollegasi ja myös oppilaasi jääme kaipaamaan sydämellistä ja joviaalia hahmoasi ja hyviä luentoja. Tiedekunnan puolesta kiitän sinua tiedekunnan hyväksi tekemästäsi työstä niin hallinnon kuin opetuksen ja tutkimuksen alalla ja toivotan eläkepäiviksi edelleen tuulta purjeisiin.

22.10. 1993

Valtiotieteellisen tiedekunnan tervehdys Svenska Social- och Kommunalhögskolanin 50-vuotisjuhlaan

ERAKKOÄYRIÄINEN JA MERITÄHTI

Korkeakoululla on aina ollut tärkeä tehtävä niin suomenruotsalaisen nuorison koulutuksessa kuin Suomen ruotsinkielisen kulttuurin ylläpitämisessäkin. Korkeakoulu on onnistunut myös merkittävällä tavalla laajentamaan toimintaansa sekä solmimalla monipuolisia yhteistyösuhteita paitsi pohjoismaihin myös niiden ulkopuolelle että kehittämällä tieteellistä tutkimustaan opetusta hedelmöittävällä tavalla. Näistä molemmista on hyvänä esimerkkinä juhluvuoden kiinnostava ja monipuolinen tieteellinen ohjelma.

SSKH:n liittyminen Helsingin yliopistoon ja valtiotieteelliseen tiedekuntaan 9 vuotta sittem synnytti korkeakoulumaailmassamme varsin erikoisen ilmiön. 48-vuotiaasta kaksikielisestä valtiotieteellisestä tiedekunnasta ja 50-vuotiaasta ruotsinkielisestä högskolanista voitaisiin kansanlaulun tapaan ehkä sanoa ”eikä me olla veljeksiä, vaikka me ollaan kahden”.

Pikemminkin näillä kahdella korkeakoulufaunan eliölajilla on samanlainen suhde kuin erakkoäyriäisellä ja meritähdellä – ”läheiseksi, pysyväksi ja sääntöperäiseksi muodostunut suhde, joka on hyödyllinen molemmille osapuolille”, kuten tietosanakirja symbioosin määrittelee.

Tämä symbioottinen suhde joutui tulikokeeseensa tänä syksynä² ja voinee sanoa, että selvisimme hyvin. Asenteiden muutosta historiallisessa perspektiivissä kuvastanee se, että vielä muutama vuosi ennen SSKH:n ja valtiotieteellisen tiedekunnan perustamista ruotsinkielisille professoreille ei haluttu antaa oikeutta puhua ruotsia konsistorin kokouksissa ja ruotsinkieliset oikeusneuvokset puolestaan olivat sitä mieltä, että ”inte kan det finnas finskspråkig kultur”.

Höstens spänningsmättade högskolepolitiska händelser har tydligen bekräftat den ömsesidinga karaktären i detta symbiotiska förhållande genom att avslöja hur beroende den svenskspråkiga undervisningen vid statsvetenskapliga fakulteten är av samarbetet med SSKH. Jag tror också att de har skapat goda förutsättningar förordjupat samarbete mellan eremitkräftan och sjöstjärnan så att det kanske inte är så orealistiskt att se fram emot finskspråkiga studentgenerationer som frivilligt väljer kurser på svenska och finner det naturligt och berikande att studera i en fungerande flerspråkig miljö. Å statsvetenskapliga fakultetens vägnar önskar jag högskolan framgång i både undervisning och forskning.

² Suunnitteilla oli SSKH:n ja mahdollisesti koko Helsingin yliopiston ruotsinkielisen opetuksen siirto Åbo Akademiin.

KARKKI

Sen viran edellinen haltija, johon professori Karmela Liebkind juuri on astunut, ei ole tänään paikalla, vaikka hän on aktiivinen ja hyvissä voimissa. Hän on Yalen yliopiston kansantaloustieteen professori Bengt Holmström, jolla oli kansantaloustieteen ruotsinkielinen professuuri 1986-1988. Bengt Holmström on sen verran menevä mies, ettei hän ehtinyt hoitaa Helsingin virkaansa päivääkään eikä myöskään astua siihen. Kun virka oli Holmströmin jälkeen haettavana, siihen löytyi yksi pätevä hakija, Marianne Stenius, Svenska Handelshögskolanin nykyinen rehtori. Hankenin professuuri oli ilmeisesti houkuttelevampi kuin Helsingin yliopiston, ja niinpä professori Stenius jätti käyttämättä tilaisuuden ryhtyä valtiotieteellisen tiedekunnan ensimmäiseksi naisprofessoriksi. Tiedekunta mietti tilannetta, totesi ettei päteviä ruotsinkielisiä ekonomisteja ollut näköpiirissä eikä edellisen kymmenvuotiskauden aikana valmistuneiden ruotsinkielisten kansantaloustieteilijöiden laskemiseksi tarvittu kuin kahden käden sormet eikä kaikkia niitäkään. Oli luonnollista, että tiedekunta näin tulosvastuun aikana sovelsi kysynnän ja tarjonnan lakia tähän kansantaloustieteen virkaan. Ruotsinkielisten koulutuspalvelujen kysyntä oli huomattavaa useassakin aineessa, mutta pätevien professorikandidaattien tarjonta oli heikkoa muualla kuin sosiaalipsykologiassa. Niinpä tiedekunta muutti viran määräaikaiseksi ja vaihtuva-alaiseksi ja valitsi ensimmäiseksi alaksi sosiaalipsykologian. Näin palveltiin parhaiten sekä ruotsinkielisten opiskelijain että koko yliopiston etua. Sivumennen sanoen tämä tapahtui ennen kuin *Universitas Renovata* ilmestyi.

Mikä on naisiaan tämä uusi professori, joka kysynnän ja tarjonnan lain nojalla jatkaa nyt Hugo Pippingin, Gösta Mickwitzin, Jouko Paunion ja Bengt Holmströmin kunniakkaita perinteitä – Karmela Liebkind, joka kotikäytössä ja laitoksen sisäisessä virkakäytössä tunnetaan myös makeammalla nimellä Karkki?

Karkki Liebkind esittelee itse itsensä mielellään vähemmistötutkijaksi, joka siis sekä tutkii vähemmistöjä että myös kuuluu niihin. Valtiotieteellisen tiedekunnan toisena naisprofessorina Elina Haavio-Mannilan jälkeen hän on vähemmistössä. Hän kuuluu myös sekä etniseen että kielelliseen vähemmistöön. Hänen isoisänsä ei tietävästi hiihtänyt Suomeen, mutta isänpuoleinen suku tuli kaiketi jo isoisän aikana Suomeen Venäjältä. Karmela ei tietääkseni ole maailman aktiivisimpia synagogassa kävijöitä, mutta hänen isänsä suvussa on useita synagogan esimiehiä. Karkin äiti on kotoisin Latviasta. Ruotsinkieliseen vähemmistöön kuuluminen on ollut Karkki Liebkindin tutkimustyön inspiraation lähde. Hän tutki ensin suomenruotsalaisten etnistä ja kielellistä identiteettiä, laajensi sitten reviiriään lahden taakse tutkimalla Ruotsin suomalaisia ja tutkii tällä hetkellä Suomen vietnamilaisia pakolaisia.

Entä poliittisesti? Kysykäämme mattieskoytösmäisesti, onko prof. Liebkind-Ormala kuulunut siihen poliittiseen vähemmistöön, joka dominoi valtiotieteellistä tiedekuntaakin 70-luvulla. Vaatiko hän neuvostovastaisuuksien poistamista kurssikirjoista? Professori

Liebkindin elämäkerran tarkastelu osoittaa, että hän on selvästi kuulunut riskiryhmään tässä suhteessa, tulihan hän ylioppilaaksi 1968 ja aloitti opintonsa Tampereen yliopiston kansainvälisessä politiikassa. Vielä vaarallisemmalta näyttää, kun toteamme, että hän siirtyi opiskelemaan sosiaalipsykologiaa Antti-vasen-laita-lavea-Eskolan laitokselle. Onneksi hän sitten huomasi, että sosiaalipsykologiaa – toisin kuin silloin vielä kansainvälistä politiikkaa – voi opiskella myös Helsingissä, ja siirtyi Kullervo Rainion sinivalkoiselle laitokselle. Karkki Liebkind on aina ollut niin poliittisesti kuin tieteellisestikin (sanoisinko sosiaalitieteilijäksi) epätavallisen itsenäinen. Hänen vaatekaapistaan ei löydy käännettyjä takkeja eikä Ormaloiden rivitalon katolla näy tuuliviiriä. Vaikka Karmela Liebkind ei koskaan ole ollut äärihoidon kulkijoita, mm. Heathrown lentokentän poliisit ovat häntä sellaiseksi epäilleet. He nimittäin pidättivät 10 vuotta sitten Suomen epäilyttävällä passilla liikkuvan tulevan professorimme, jolla sattui olemaan passissaan vähemmistötutkijoiden kongresseista Turkin ja Jugoslavian leimat.

Tieteellisesti Karkki Liebkind on myös aina ollut itsenäinen ja itsepäinenkin. Hän on vankka kvantitatiivisten menetelmien kannattaja. Muistan, kuinka yhteistä tutkimusta tehdessämme 20 vuotta sitten hän lohdutteli henkilöllisyytensä paljastumista pelkääviä pyhtääläisiä sanomalla: Me muutamme teidät numeroiksi ja syötämme tietokoneeseen – henkilöllisyytenne ei paljastu. Pyhtääläiset eivät varmaan pelänneet paljastuvansa, vaikka minulle tuli hieman max-ja-moritzmainen olo (”pojat joit’ ei saatu hyviks...”).

Kuten virkaanastujaisbrošyyristä käy ilmi, Karkki Liebkind on käynyt Tölö Svenska Samskolania. Hän on myös asunut suuren osan elämästään Töölössä. Klingen-Roosin-Bourdieu professoritytölogiassa hän siis suurella todennäköisyydellä sijoittuu julkisuuden yhteiskunnallisten vaikuttajien joukkoon. Näinhän asianlaita onkin. Tosin mukana lienee töölöläisyyden lisäksi myös sukurasitusta, sillä TV:stä takavuosien tuttu toimittaja Dave Liebkind on Karkin veli ja iskelmälaulaja Johnny Liebkind hänen serkkunsa. Julkisuus ei tosin valitettavasti ole professori Liebkindille pelkkää päivänpaistetta niin kuin muille yhteiskunnallisten puheenvuorojen käyttäjille, sillä jokaisen esiintymisen jälkeen hänen postiluukustaan tipahtelee useita haukkuma- ja uhkauskirjeitä.

Uudella sosiaalipsykologian professorilla on siis tulosvastuulliselle kahvikonsistorin jäsenelle hyödyllinen hyvä näkyvyys. Harvemmin tullaan ajatelleeksi, että tulosvastuullinen professori tarvitsee myös hyvää kuuluvuutta. Kuinka on uuden professorin kuuluvuuden laita? Ainakin hänen luentojensa kuuluvuus on hyvä: opiskelijat pitävät hänen selkeästä opetustyylistään. Hieman toisenlaisen kuuluvuusulottuvuuden kanssa joutuu tekemisiin esimerkiksi virkatoveri, jonka luku professori Liebkindin toimittamassa kirjassa on myöhässä, tai Erasmus-vaihtokumppani, joka on lähettänyt epäselvän kirjeen. Professori Liebkind reagoi näihin elämän yllätyksiin ja vastoinkäymisiin foneettisesti varsin mielenkiintoisella tavalla, joka on rinnastettavissa aikamme parhaisiin koloratuureihin. Tästä foneettisesta reaktiosta pääsevät osallisiksi myös seinän takana työskentelevät. Kun professori Liebkindissä on hieman perfektionistin vikaa ja elämään kuuluu kohtalainen määrä pieniä turhauksia ja yllätyksiä, voi sanoa, että prof. Liebkindin läsnäolo sosiaalipsykologian laitoksella kuuluu silloinkin, kun häntä ei näy.

Tiedonantajani ovat myös kertoneet, että neiti Ormala on joskus kysynyt äidiltään: ”Äiti, rakastathan sä mua, vaikka sä huudat mulle?” Kaikki professori Liebkindin työtoverit voivat todistaa, että lapset ovat hänelle rakkaita – *nomen est omen*. Hän hoitaa ja hellii lapsiaan samanlaisella perfektionistisella perusteellisuudella, jolla hän tekee tutkimusta.

Tiedonantajani eivät ole saaneet selville, mitä Ormaloiden ruokapöydässä puhutaan, tiedetään kyllä, että ruotsia ja suomea. Tutkimuksen arviointi saattaisi hyvinkin olla usein aiheena, sillä virkaan astuneen professorin puoliso, tekniikan tohtori Erkki Ormala, on väitellyt TKK:n tuotantotalouden laitoksella tutkimusryhmien evaluaatiosta ja toimii nykyään harmaana eminenssinä valtion tiede- ja teknologianeuvostossa.

JP

JP Roos ei ole ainoa kahvikonsistorin jäsen, joka on juossut maratonin alle 3 ½ tunnissa tai pitää palstaa Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä, mutta nämä seikat ilmaisevat hänen *genus proximuminsa* kahvikonsistorin faunassa. JP:n *differentia specifica* ilmenee siitä, että hän on voittanut Madonna della Guardia -juoksun Alassiossa ja panee tasavallan presidentin härskisti matalaksi kolumnissaan. Uusi sosiaalipolitiikan professori lienee myös ainoa kahvikonsistorin jäsen, jolla on oma nimikkokatu, Jeja Roosin tie/Jeja Roos vägen Hangossa.

Onko siis Hangon kaupunki noin kaukaa viisaasti osannut ennalta kunnioittaa Suomen johtavan sosiaalitieteellisen intellektuellien ja elämäkertojen tutkijan tieteellisiä saavutuksia vai onko kysymyksessä esi-isä? Ei kumpaakaan, sillä hankolainen rehtori Jeja Roos ei tiettävästi ole ainakaan lähisukua kaimalleen.

Sosiaalipolitiikan professorilla on kylläkin Jeja-niminen setä Länsi-Suomessa, josta JP:n isän suku on peräisin. Isoisä oli kirkkoherrana Eurajoella, Vöyrissä ja Kemiössä, isä diplomi-insinööri ja kalterijääkäri. Vaikka suvun saarnamies- ja aktivistiperintö on selvästi havaittavissa professori Roosissa, hänen kosmopoliittiseen habitukseensa sopii jäyhää länsisuomalaisuutta paremmin viipurilaisuus, joka on äidin puolelta perittyä. Perhe asui ennen JP:n syntymää Viipurissa ja vuonna 45 syntynyt JP on paljasjalkaisesta helsinkiläisyydestään huolimatta sikäli viipurilainen, että hänet merkittiin alkuaan Viipurin seurakunnan jäseneksi.

JP:n korkeakoulupedagogiset lahjat ilmenivät ymmärtääkseni jo varhain. Itse pääsin niihin tutustumaan 60-luvun alussa Helsingin teininuorison elokuvakerhossa HETEKissä, jossa tuleva professori esitteli elokuvia. Ensitapaaminen teki minuun niin syvän vaikutuksen, että se tuli mainituksi painetussa sanassakin, Norssin Veikko-lehdessä keväällä 1962, jossa kirjoitin jotakin ”teinistä, joka sen sijaan, että olisi alustanut Truffaut’n elokuvasta 400 kepposta kertoi, kuinka epäkypsää teininuoriso on katsomaan hyviä elokuvia”. JP ja Bourdieu ovat sukulaissieluja – sen huomaa jo virkaanastujaisluennon otsikosta ”hyvinvointivaltion kurjuus”, sillä Bourdieun äskettäinen teos on nimeltään peräti *La misère du monde*, maailman kurjuus.

jp:roos pienillä kirjaimilla kirjoitettuna näyttää muuttuneen suomen kielessä jo yleisnimeksi (ainakin muutaman viikon takaisessa Suomen Kuvalehdessä); merkitys lienee jotain sellaista kuin hännästä mielipidelinko. Roosin julkilausuttuihin harrastuksiin kuuluukin yleisönosastokirjoittelu, ala, jolla hän on onnistunut ärsyttämään mitä moninaisimpia piirejä. Muiden harrastusten osalta voi todeta, että maratonjuoksussa JP:n ennätys on 3.15, mutta nykyään hän ilmoittaa juostessaan pyrkivänsä pikemminkin johonkin, jonka olin ymmärtävinäni esteettisesti täysipainoiseksi kokonaiselämykseksi. Pirkan hiihto on taittunut professorilta 5 tunnissa. Pariisissa hänet voi nähdä myös Quartier Latinin elokuvateattereissa teiniaikaisen harrastuksensa parissa.

Jos JP on vapaa-aikanaan maratoonari, niin tieteellisellä urallaan hän on ollut sprintteri. Sisarensa Jertan avustuksella JP sai jo lukiolaisena varaslähdön yliopistolle ja tutustui ajan merkittäviin intellektuelleihin (kuten Pentti Saarikoski, Lasse Sammalisto ja Pekka Haukinen) heidän tavanomaisessa kokoontumispaikassaan eli tässä opiskelijoiden kahvilassa. Intellektuellitutkimusten juuret löytyvät siis tästä hyvinkin läheltä. Ylioppilaasta hän kiri kahdessa vuodessa VTK:ksi ja yhdeksässä tohtoriksi, välissä vielä MA -tutkinto Chicagosta – ja kymmenen vuotta ylioppilastutkimuksen jälkeen JP oli jo apulaisprofessorina Joensuussa, josta hän pian siirtyi samaan virkaan Helsinkiin.

Tieteellisesti professori Roos on Suomessa ehkä parhaiten tunnettu sukupolvi- ja elämäkertatutkimuksistaan: Roosin sukupolvet (pulan ja jälleenrakennuksen sukupolvi, suuren murroksen sukupolvi, lähiösukupolvi) ovat nykypolven sosiaalitieteiden opiskelijalle samaa mitä Allardtin nelikentät olivat 60-luvun opiskelijapolvelle. JP ei ole tieteellisesti ollut mikään yhden asian mies – hänen liikkuma-alansa ulottuu tilastomenetelmäjulkaisuista ja kansantaloustieteestä (jossa hän oli 60-luvulla peräti Jouko Paunion voluntaariassistentti) historiaan (Rautatieläisten historia); hyvinvoinnin ja yläluokkien tutkimuksesta intellektuelli-, arkkitehtuuri- ja jopa puistotutkimukseen. Julkaisujen kielivalikoimassakaan ei ole moittimista: suomi, ruotsi, norja, englantia, saksa, ranska, venäjä, puola, unkari (9 kieltä). Maantieteellisessä liikkuvuudessakin prof. Roos saa hyvät kansainvälisyyspisteet: hän tieteellisesti kotonaan yhtä hyvin Moskovassa ja Pietarissa kuin Pariisissa, Genevessä, Chicagossa tai Los Angelesissa.

Kertonee jotain suomalaisen sosiaalitieteen korkeasta tasosta se, että JP:lle löytyi sopiva professorintuoli vasta hänen ehdittyään olla 20 vuotta apulaisprofessorina. Hänen olikin kuultu joskus mutisevan jotain ”tällaisesta vanhasta katkeroituneesta apulaisprofessorista”. Kuten elämäkertatutkijan elämäkerrasta näkyy, hän otti viime vuonna vahingon takaisin ja sai peräti 4 professuuria (joista 2 vierailevaa) Sveitsistä, Saksasta, Jyväskylältä ja Helsingistä. JP käytti jproosmaiseen tapaan tilaisuutta hyväkseen härnätäkseen jyväskyläläisiä ja helsinkiläisiä kollegojaan ja piti näitä pitkään epävarmuudessa suunnitelmistaan. ”Minähän olen oikeastaan sosiologi enkä sosiaalipoliitikko” hän hoki meille helsinkiläisille kollegoilleen. Syksyn suuri kannunvalannan aihe valtiotieteellisessä tiedekunnassa oli, minne JP menee. Hän antoi nimittää itsensä ensin Jyväskylään ja sitten Helsinkiin. Hänen julkisuudessa esittämänsä selittelyt, että eihän sitä koskaan tiedä, mitä elämässä tapahtuu, kuulostavat vanhan radikaalin (nytemmin kateederisosialistin) suussa vähän epäuskottavilta – oma teoriansi on, että hän halusi ”*épater les bourgeois*” ja nautti voidessaan ärsyttää.

Itse asiassa JP:llä on vain approbatur sosiologiasta, joten voi hyvällä syyllä epäillä hänen sopivuuttaan sosiologian professoriksi. Hän sopii ikänsäkin puolesta valtiotieteellisen tiedekunnan professoriksi. Ensi vuonna 50 vuotta täyttävä tiedekunta on vain 3 viikkoa vanhempi kuin enteellisesti vapun aattona syntynyt Tiede ja Edistys -lehden päätoimittaja. Kahvikonsistorin jäseneksi JP on harvinaisen pätevä ja ansioitunut, ovathan hänen intellektuellitutkimustensa juuret täällä kahvikonsistorin kokoontumispaikassa.

Dekaanin tervetuliaispuhe Unioninkatu 37:n avajaisissa

12.9. 1994

Cancellari honoratissime, Rector magnifice, arvoisat kutsuvieraat, hyvät naiset ja herrat!

Valtiotieteellisen tiedekunnan puolesta minulla on ilo toivottaa teidät tervetulleeksi tiedekunnan Unioninkadun kampuksen avajaisiin tänne Vanhan klinikan pihapuistoon. Tiedekunta on tyytyväinen saadessaan käyttöönsä 50-vuotisjuhliensa kynnyksellä näin historiallisesti arvokkaan ja esteettisesti sopusointuisen itsensä Engelin suunnitteleman ympäristön.

Tämä vuonna 1833 valmistunut Vanha klinikka edustaa samaa aikakautta kuin ulkoministeriön Merikasarmi Katajanokalla. Ehkä onkin asianmukaista, että kansainvälisen politiikan tutkimus ja diplomaattien akateeminen peruskoulutus tapahtuvat samantapaisissa ulkoisissa puitteissa kuin Suomen ulkopolitiikan toteuttaminen. Talojen julkisivut kuvastavat Engelin ajatuksia, mutta sisäosien alkuperäisestä pietarilaisvaikutteisesta arkkitehtuurista ei ole paljonkaan jäljellä. Entisen leikkaussalin uudelleen marmoroitu korinttilainen pylväspari, johon potilaat sidottiin alkuaikoina leikkausten ajaksi, kun anestesiaa ei ollut vielä keksitty, muistuttaa meitä paitsi tieteen edistymisestä ja sen merkityksestä ihmisten hyvinvoinnille, myös siteistämme antiikkiin ja Euroopan historiaan.

Poliittisen sekä talous- ja sosiaalhistorian tutkimus ja opetus ovat olennainen osa tiedekunnan toimintaa, vaikka uusi yhteiskuntahistorian laitos onkin sijoitettu entiseen synnytyshuoneeseen ja pesutupaan tuolla Snellmaninkatu 14A:ssa. Tässä³ vanhassa klinikkarakennuksessa sijaitsevat kansantaloustieteen, tilastotieteen, valtio-opin ja viestinnän laitokset sekä tiedekunnan kanslia. Kun sosiaalitieteet ja kirjasto muutaman vuoden kuluttua muuttavat naapuritontille, tiedekunta saattaa tulevaisuudessa muodostaa sellaisen yhteiskuntaa monipuolisesti tutkivan joustavan laitoksen, jollaisen rehtori hahmotteli äsken avajaispuheessaan.

Kiinnostus tiedekunnan uusiin tiloihin on ollut suuri. Monet ovat tiedustelleet tilaisuutta tutustua tiloihin, ja yllättävän monilla tuntuu olevan jokin omakohtainen kiinnike Vanhaan klinikkaan – harvemmin kuitenkaan ilmeisesti potilaspuolelta. Itsellenikin on peräti niin läheinen side tähän rakennukseen, että vaimoni serkku on tehnyt talon kellarissa väitöskirjansa.

Se, että tiedekunta on päässyt nyt asuttamaan näitä hienoja tiloja, on monien henkilöiden yhteistyön tulos. Yliopiston teknillinen osasto rakennusneuvos Toivo Vainiotalon johdolla on nähnyt paljon huolta ja vaivaa, ja erityisesti arkkitehdit Eija Vuori ja Anna-Maija Lukkari, kuten myös Outi Kumpula ovat olleet keskeisiä henkilöitä suunnittelutyössä. Tiedekunnan puolelta eritoten entinen dekaani Tapani Valkonen ja tiedekunnan apulaissihteeri Terhi Kulonpalo ovat uhranneet aikaansa ja tarmoansa uusien tilojen hyväksi.

Rakennushallituksessa yliarkkitehti Juha Lemström ja DI Jorma Heikkilä ovat osoittaneet kiinnostusta ja joustavuutta. Ratkaiseva osuus siinä, että lopputulos täyttää ja ylittääkin

³ Puhe pidettiin klinikkarakennuksen portailla.

odotukset, kuten Juha Lemström Katajanokka/Kruununhaka -lehdessä totesi – arvio, johon tiedekunnassa yhdyimme täysin – on pääsuunnittelija Ola Laihon asiantuntemuksella. Arkkitehtitoimisto Laiho-Pulkinen-Raunion arkkitehdit Anja Karlsson ja Sinikka Selänne ovat myös tehneet suunnittelussa suuren työn. Ilman yliopiston puusepänhuoneen miesten ja muuttomiesten ripeyttä ja avuliaisuutta muutto ei olisi sujunut niin sujuvasti kuin se sujui. Kaikille teille – ja myös kaikille muille, jotka ovat olleet osallisina tässä prosessissa – haluan tiedekunnan puolesta esittää sydämelliset kiitokset.

Olemme tiedekunnassa kiitollisia siitä, että olemme saaneet näin kauniin ja inspiroivan työympäristön. Toivon, että se innostaa meitä tutkimaan ja opettamaan – sanottakoon se näin yliopiston avajaispäivänä latinaksi – *ad maiorem gloriam non solum Universitatis Helsinkiensis* (joka tulosvastuun aikakaudella on mainittava ensin) *sed etiam patriae et humanitatis*.

Pyydän Teitä herra rehtori, juhlistamaan tilaisuutta leikkaamalla tämän sisäänkäynnin edessä olevan nauhan.

Kahvikonsistori

16.11. 1994

TARKKAILIJA

Kahvikonsistorilla ei liene aikoihin ollut iloa toivottaa joukkoonsa uutta jäsentä, joka olisi virkansa ensimmäinen haltija. Vieressäni seisova sosiaalipolitiikan, erityisesti sosiaalityön ensimmäinen professori Antti Karisto on kuitenkin tällainen harvinainen lintu. Helsingin kaupunki ei varmaan virkaa lahjoittaessaan osannut ennakoida laman mukanaan tuomaa sosiaalityöntekijöiden tarvetta, vaan kaiketi ajatteli pikemminkin kuntasektorin hyvinvointiammattilaisten tarpeen tyydyttämistä. Tosiasia kuitenkin on, että sosiaalipolitiikan laitoksen valmistuneet työllistyvät tällä hetkellä laman ansiosta paremmin kuin tiedekunnan minkään muun laitoksen maisterit. Virka tuli tarpeeseen, vaikkakin toisenlaiseen kuin kaupunki ehkä ajatteli.

Virkaa haki joukko professoreja ja dosentteja, jotka kaikki pyysivät pätevyitymisaikaa, erään savolaisen yliopiston professori mukaan lukien. Valtiotieteellinen tiedekunta myönsi – aika lailla vastoin tapojaan – hakijoille miltei vuoden respiittiajan. Virantäytöllä oli sivusta katsottuna varsin epäilyttävääntuntuinen lopputulos. Suomen pääkaupungin sosiaalitätien ja -setien pääpapaksi valittiin korkeasti oppineiden hakijoiden joukosta nuorin, 41-vuotias valtiotieteen kandidaatti, Helsingin kaupungin tutkimuspäällikkö. Tässä vaiheessa uskaltanee myös sisäpiiritietona paljastaa, ettei uusi professori ole elämässään opiskellut eikä tehnyt päivääkään sosiaalityötä. Lehdistössäkkin näkyi ihmettelyjä, millaisia maisteritason ihmisiä valtiotieteelliseen tiedekuntaan professoreiksi oikein nimitetään.

Kyse ei ollut siitä, että Helsingin kaupunki olisi halunnut saada oman miehensä virkaan tai päästä hankalasta miehestä eroon, sillä asiantuntijat – kaikki neljä – olivat harvinaisen yksimielisiä siitä, että VTK Karisto on virkaan pätevin. Olihan Karisto toki jo väitellyt 1984, mutta lisensiaatin- ja tohtorinarvot olivat jääneet ottamatta ulos. Syy tähän on hyvin yksinkertainen ja todistaa vakuuttavasti, että professori Karisto on sekä pätevä että sopiva kahvikonsistorin jäseneksi: hän oli nimittäin kadottanut opintokirjansa. Vaatimattomana miehenä hän ei halunnut vaivata yliopiston hallintoa uuden opintokirjan kirjoittamisella. Vähän aikaa mietittyään ja opintokirjan löydettyään Karisto päätyi kuitenkin käsitykseen, että professorin on hyvä olla myös tohtori. Niinpä valtiotieteellinen tiedekunta teki luullakseni Suomen yliopistolaitoksen historiassa ainutlaatuisen teon, kun se kokouksessaan 15.12. 1993 myönsi omalle professorilleen todistuksen tohtorin tutkinnosta – vieläpä erinomaisin tiedoin.

Tutkijana Karisto ei ole mikään ryppyotsainen yhden teeman puurtaja. Lainaan asiantuntijalausuntoja: "...selkeästi kirjoittava, korkeatasoinen hyvinvointipolitiikan, sosiaalipolitiikan, terveydenhuollon, sosiaaliturvan, sosiaalihuollon ja sosiaalityönkin [sic!] tutkija", "...ahkera kirjoittaja, joka vainuaa aina missä mennään"... "edustaa enemmän postmodernia tutkijatyyppiä"... "osoittaa pystyvänsä tekemään myös raakaa sosioteknistä analysointia"... "kirjoitustyyli pitää lukijan hereillä"... "kirjoittaa sosiaalityöstä samaan tapaan kun mistä alueesta hyvänsä, vaikka golfin pelaajista".

Kariston laaja-alaisuus näkyy jo vaikkapa viime ja tämän vuoden julkaisujen otsikoista: "yön ekonomiaa" edustaa selvää taloustiedettä. "kadunkulmien sosiologiaa" kertoo jo itse

tieteenalan, ”pelottava kaupunki” viittaa maantieteeseen. Tavanomaisen terveystieteellisen tutkimuksen lomassa näkyy sosiaalityönkin tutkimusta, ehkä peräti sosiaalityön professorin elämänhallinnan ohjenuora, kun hän ronskisti kehottaa: ”Ota ote elämästäsi, tartu tuoppiin.” Kariston tuotannosta löytyy yhtä hyvin rutikuivaa tilastomyllyn pyöritystä kuin tarkkailemalla tehty raportti Merihaan päiväkeskuksen spurguremmistä. Ettei nyt tulisi annettua sosiaalityön professorista liian kyynisentuntuista kuvaa, on syytä todeta, että kyseinen raportti hellytti erään virantäytön asiantuntijoista tällaiseenkin arvioon: ”mukaan liitetyt kaksi heidän [siis spurgujen] piirrostaan sykhdyttivät tämän kirjoittajaa, olisiko sittenkin toivoa olemassa.”

Tällaiseksi tutkimuksen kymmenottelijaksi tullaan tietenkin vain monipuolisilla opinnoilla. Karisto aloitti valtiotieteellisessä tiedekunnassa kansantaloustiede pääaineenaan, mutta vaihtoi sitten sosiaalipoliittikkaan ja sosiologiaan- Välillä hän kyllästyi tiedekunnan massaopetukseen ja hakeutui rauhalliselle maantieteen laitokselle ja matemaattis-luonnontieteelliseen osastoon, jossa hän suoritti LuK -tutkinnon. toisena aineena matematiikka. Yhteiskuntatieteellistä tutkimuskokemusta Karisto hankki kisällinä Erik Allardtin, Magdalena Jaakkolan ja Pertti Pesosen sosiologisissa ja valtio-opillisissa tutkimusprojekteissa. Hänen sosiologista mielikuvitustaan kartutti epäilemättä C. Wright Millsin samannimisen klassisen kirjan kääntäminen. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus on yksi Antti Kariston vahvoja tulosalueita, jolla hän on kerännyt (sanokaamme) laakereita mm. Helsingin Sanomien kolumnistina. Epäilin, että Kariston säkenöivä tyyllitaituruus olisi peräisin jostain sofistikoituneesta kirjallisesta mausta, mutta professori Karisto ilmoitti siirtyneensä ”sosiaalipoliittisesta näköiskirjallisuudesta” dekkareihin ja sarjakuviin. Kovin akateeminen ei ollut hänen päätöksensä siirtyä assistentin virasta kaupungin palvelukseen, josta kollegat tietenkin totesivat, että ”onpa tyhmä mies kun menee byrokraatiksi vapaaehtoisesti”.

Paikallislehdet ovat väittäneet, että kahvikonsistoria käytetään polkupyörä- tai huonekalumainontaan⁴. Tällä kertaa professoriesittely on epäkaupallinen, sillä professori Karistolla on kustantamon kanssa yhteistä vain nimi. Sen sijaan Lahden kaupungissa oleva Karisto-niminen paikka on Antti Kariston kotipaikka. Äidin puolelta sukujuuret juontavat Itä-Suomeen. Lahti on ollut Kariston tutkimusmielenkiinnonkin kohde useaan otteeseen. Vuonna 1983 Karisto ennakoivat tulevaa virkaansa Sosiologia-lehden jutussaan ”Omaisina viranomaiset”, mutta hänellä on muitakin omaisia, mm. vaimo Maria Kristiina, joka maa- ja metsätaloustieteiden maisteri pääaineenaan puutarhatiede ja toimii maisema-arkkitehtinä kaupunginsuunnitteluvirastossa. Kariston kaupunkikuvakiinnostuksen takaa löytyy siis kuin löytyykin nainen,

Professori Karistolla on ollut tilaisuus koko puheeni ajan harrastaa lempiharrastustaan. Tämä harrastus on myös se menetelmä, jolla hän on käytännössä perehtynyt oppiaineeseensa sosiaalityöhön. Kuka kukin on -teos kertoo, että Antti Kariston harrastus on tarkkailu.

⁴ Mattiesko Hytönen tunkeutui kahvikonsistorin kokoukseen J.P. Roosin virkaanastujaisiin ja mainitsi HS:n jutussaan dekaanin yhteydet polkupyöräteollisuuteen ja professori Roosin kytkennät erääseen huonekalufirmaan.

Kahvikonsistori

16.11. 1994

VANTTERA VIIKINKI

Herr kansler, herr rektor, ärade medlemmar av kaffekonsistoriet!

Vieressäni seisova vanttera viikinki on meille kaikille TV:stä tuttu EU-kansanäänestysten asiantuntija Jan Sundberg, josta jo asiantuntijalausunto totesi, että ”Sundbergs styrka är att han mycket konstruktivt använder politisk analys för att beskriva aktuella tendenser och att han på ett teoretiskt fruktbart sätt kombinerar valforskning och organisationsanalys”.

Saman asian on nyt voinut todeta myös TV-yleisö. Jan Sundbergin viran luontaisetuihin kuuluu yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Edellinen valtio-opin ruotsinkielisen professuurin haltija Sten Berglund, joka ei ehkä ollut niin näkyvä, tuli Ruotsista ja rupesi perheineen kaipaamaan täältä itäisestä Helsingforsista takaisin länteen – jonne hän sitten siirtyikin. Hänen edeltäjänsä oli rauhantukija ja -aktivisti Göran von Bonsdorff, jonka edeltäjä puolestaan oli Jan-Magnus Jansson, Hufvudstadsbladetin päätoimittaja ja presidenttiehdokas.

Äsken esitelty professori Karisto oli oppituolin saadessaan vain maisteri. Professori Sundbergin kohdalla asiat ovat vielä huonommin, sillä hän ei ole edes ylioppilas, kuten hänen curriculuminsa tarkkaan lukeneet lienevät havainneet, eikä ilmeisesti aio enää sellaiseksi tulla. Janne Sundberg onnistui pitkään elämään onnellista ja huoletonta ei-ylioppilaan elämää ja etenemään tutkijanurallaan Åbo Akademiassa, Upsalassa ja Helsingissä, kunnes eräänä päivänä noin viisi vuotta sitten hän sattui hakemaan opetusvirkaa Alma Materiltamme. Kahvikonsistorin päteville jäsenelle ominaiseen tapaan professori Sundberg ei muista, oliko kyseessä docentur i allmän statslära vid Helsingfors Universitet vai överlärtjänst vid SSKH, mutta opetusvirkaan vaadittiin ruotsinkielisen taito. Tällaista taitoa Jan Sundbergilla ei yliopistomme statuuttien mukaan ollut – huolimatta hänen lukuisista ruotsinkielisistä julkaisuistaan – koska hän ei ollut saanut koulusivistystään (eli suorittanut ylioppilastutkintoa) ruotsinkielellä. Niinpä silloinen tohtori Sundberg pantiin tutkijalautakunnan eteen todistamaan äidinkielenaitonsa ja maksamaan 90 markkaa siitä, että pääsi eteenpäin opettajanurallaan, mikä onkin sittemmin edennyt varsin mukavasti.

Ylioppilastutkinnon puuttumisen vastapainoksi professori Sundbergilla on kyllä epätavallisen monta muuta tutkintoa, laskujeni mukaan ainakin kuusi kappaletta. Porista lähtenyt poika kierteli pitkin Suomen ruotsinkielisiä alueita ja sai varmaan hyödyllisiä virikkeitä ruotsalaisuuden dilemmaa Suomessa käsitelleeseen väitöskirjaansa. Merkonomin tutkinnon hän suoritti Tammisaaressa ja sosionomin tutkinnon Helsingissä sos och komissa. Välissä hän ehti käydä Svenska Folksakademin Porvoossa. K.A. Fagerholmilla ja Jan Sundbergilla on muuten se yhteinen piirre, että he ovat molemmat käyneet Folksakademin ja olleet tyytyväisiä sen yhteiskunnallisten aineiden opetukseen. Niin tyytyväinen Sundberg ei kuitenkaan vielä ollut kolmeen tutkintoonsa, ettei hän olisi tuntenut kaipaavansa lisäoppia

Åbo Akademista, jossa hän suoritti valtiotieteiden kandidaatin ja lisensiaatin tutkinnot, laudatureineen sekä sosiologiassa että valtio-opissa. Väittelypaikka oli toki pääkaupunki.

Toisin kuin kollegallaan professori Karistolla, professori Sundbergilla on sosionomina sekä pätevyys että myös peräti kolmen vuoden käytännön kokemus sosiaalityöstä Upsalan kunnan palveluksessa. Arvoisat kahvikonsistorin jäsenet lienevät jo huomanneet, että valtiotieteellisen tiedekunnan kaikki äskettäin virkaan astuneet professorit ovat ”oikeastaan” sosiologeja, riippumatta siitä mikä heidän oppituolinsa nimi on. Näin on myös valtio-opin professori Sundbergin laita. Hän ilmoittaa pääalakseen poliittisen sosiologian ja jatkaa siten Allardtin perinnettä. Hän olikin Allardtin vertailevan sosiologian tallissa 80-luvulla, kuten väitöskirjan aiheestakin voi arvata. Professori Sundbergilla on vahva pohjoismainen ja kansainvälinen profiili. Bergenin yliopistossa hän toimi vuoden varttuneena tutkijana ja toimii siellä edelleen sensorina ja käy lukukausittain kuulustelemassa sikäläisiä opiskelijoita. Sundberg on mukana myös suurissa amerikkalais-hollantilaisissa ja ranskalaisissa vertailevissa tutkimushankkeissa, kuten curriculumista näkyy, mutta mitään rahasampoja nämä hankkeet eivät ole. ”Ei edes matkarahoja kokouksiin liikene kaikista”, haluaa Sundberg korostaa mahdollisille kadehtijoille.

Janne Sundbergin isän suku on Hangosta, äidin Kemiöstä. Sukujuuret viittaavat siis vahvasti rannikolle. Hänen vaimonsa Christina on merenkävijäsukua hänkin, ammatiltaan kotitalousopettaja. Hän valmistaa tietävästi herkullisia kasvisruokia, joihin professori Sundberg suhtautuu saamiensa tietojen mukaan suomalaiselle miehelle ominaisella ambivalenssilla. Sundbergien kolmilapsinen perhe viettää kesäisin saaristoelämää Turun saaristossa ja ajelee seitsemän viikkoa Wikström-moottorilla varustetulla kalastajaveneellä. Janne Sundberg tekee täsmällisenä ja järjestelmällisenä miehenä kaksi tuntia töitä päivässä ja saa epäilemättä aikaan. Yhteiskunnallinen kirjallisuus on uuden valtio-opin professorin harrastus, joka tietenkin sopii luontevasti yhteiskunnallisen vaikuttamisen tulosalueelle, vaikka nykyään pääosin lukuharrastus kohdistuu sellaisiin teksteihin, joita ei haluaisi lukea, sanoo prof. Sundberg. Janne Sundbergin kolmas harrastus on arvattavissa hänen urheilijamaisesta olemuksestaan, joka on osittain peräisin punttisalilta ja body buildingistä.

15.2. 1995

LAAJA SKAALA

Se kansantaloustieteen professuuri, johon Vesa Kanninen on tänään astunut, on valtiotieteellisen tiedekunnan neljänneksi vanhin professorin virka, perustettu vuonna 1942, kolme vuotta ennen tiedekuntaa. Viran ensimmäinen haltija oli Bruno Suviranta, toinen Lauri O. af Heurlin ja kolmas Jouko Paunio (joka on täällä tänään läsnä). Kaikilla äskettäin virkaansa astuneilla valtiotieteellisen tiedekunnan professoreilla on runsaasti mielipiteitä, joita he mielellään esittävät Helsingin Sanomissa ja TV:ssä. Tähän sarjaan kuuluu myös professori Kanninen. Hänellä on mielipiteitä paitsi maatalouden ylituotannosta, verotuksesta, peruskorosta ja julkisesta taloudesta, myös liikenneturvallisuudesta, korkeakoulujen tenttijärjestelmästä, Disneylandista ja omaisuusrikoksista. Kannin laajaa skaalaa osoittavat myös hänen viimeaikaisten kirjoitustensa otsikot. Vuonna 1993, jo ennen nimitystään, hän kysyi pahaenteisesti Tieteentekijä-lehdessä ”Kuka halusi murhata professorin?”. Tammikuussa 1994 Suomen Kuvalehdessä julkaistu kirjoitus maatalouden ylituotannosta tuotti ilmeisesti niin paljon spontaaneja tarjokkaita vastaamaan tuohon kysymykseen, että professori Kannin osoitetta on nykyään turha etsiä mistään rekisteristä.

Luonteeltaan Vesa Kanninen katsoo olevansa kärsimätön, ei-pitkäpinnainen, ja arvelee olleensa muualla, kun pinnat jaettiin. Julkaisuluettelostaan päätellen Kanninen on kuitenkin varsin yhteistyökykyinen – muuten hänellä tuskin olisi yhteisjulkaisuja 30 eri tutkijan kanssa, mikä lienee ainakin lähellä Suomen ennätystä, Eräs toinen ennätys siirtyy tänään Jukka Nevakiveltä Vesa Kannin laajalle – Rovaniemellä syntynyt Kanninen vie nimittäin tiedekunnan pohjoispohjalaisimman professorin tittelin pudasjärveläiseltä Nevakiveltä. Tästä huolimatta tai siitä johtuen uusi kansantaloustieteen professori on yhtä kotonaan Washingtonin osavaltiossa Tyynen meren rannalla, Providence Rhode Islandilla Atlantin rannalla kuin Lontoossa, Münchenissä tai Upsalassakin, kuten Helsingin yliopiston ja valtiotieteellisen tiedekunnan professorin kuuluukin olla.

Tiedekunnan syntymäpäiväkahvit

9.5. 1995

Päivälleen 50 vuotta sitten valtiotieteellinen tiedekunta kokoontui ensimmäiseen istuntoonsa samaan aikaan kun maailmansota Euroopassa päättyi. Tiedekunnan muodostamista oli valmisteltu jo vuosisadan alusta saakka, mutta toteutus oli pantu alulle vasta kolme vuotta aikaisemmin, 1942. Tuolloin valtiotieteellisen tiedekunnan kummisetinä olivat konsistorissa suuret humanistit Eino Kaila ja Edwin Linkomies. Heidän ansiostaan tiedekunnasta tuli sellainen vapaaseen tutkimukseen nojautuva opinahjo, jollainen se on puoli vuosisataa ollut, eikä sellainen saksalaismallinen virkamieskoulu, jollainen myös oli 40-luvun alun kaavailuissa esillä.

Olen näkevinäni valtiotieteellisen tiedekunnan humanistisvoittoisen imagon heijastuvan sattuvasti eräästä kuvasta, joka on julkaistu tiedekunnan alkuaikoina, vuonna 1952, ranskan- ja englanninkieliselle yleisölle suunnatussa teoksessa Alma Mater. Tiedekuntaa esittelevän tekstin jälkeen on ensimmäisenä kuva dekaani Bruno Suvirannasta istumassa kotonaan jykevän työpöytänsä ääressä. Suuret kirjahyllyt kertovat, että kyseessä on tutkija, pöydällä oleva Mercator-lehti antaa ymmärtää, että hän on taloustieteilijä. Ajan tavan mukaan pöydällä on puolillaan oleva tuhkakuppi ja tupakka-aski sekä läheisten valokuva. Seinällä riippuva muinaisen Skandinavian kartta osoittaa, että kuvan henkilö on kiinnostunut muustakin kuin nykyhetkestä ja tulevaisuudesta, ja ikkunalaudalla oleva pieni antiikkiveistos ilmentää dekaanin intressien ulottuvuuksia. Se, että tiedekunnan oppiaineet ulottuvat filosofiasta ja historiasta ekonometriaan ja tilastotieteeseen, on taannut sekä opettajille ja tutkijoille että opiskelijoille monipuolisen ja stimuloivan ympäristön.

Tiedekunnalla on ollut onni saada opettaja- ja virkamieskuntaansa monipuolisesti sivistyneitä humanisteja, runoilijoita ja yhteiskuntakriitikoita. Valtiotieteellisen tiedekunnan opettajat ovat olleet myös valtiollisia vaikuttajia: tiedekunnassa on ollut kuluneiden puolen vuosisadan aikana hieman yli 50 professoria, joista useampi kuin joka kymmenes on ollut kansanedustaja tai ministeri.

Tiedekunnasta on valmistunut liki 10 000 maisteria ja väitöksiä on ollut yli 360, kuten kirjaston julkaisemasta luettelosta on todettavissa. Tiedekunta on alkuperäisen tarkoituksensa mukaisesti kouluttanut varsin huomattavan osan valtionhallinnon ja ulkoasiainhallinnon virkamieseliittiä, mutta myös poliittisen elämän ja talouselämän keskeisiä päätöksentekijöitä.

Me nykyiset tiedekunnan opettajat, tutkijat ja virkamiehet ajattelempa tänään kiitollisuudella teitä täysinpalvelleita, joiden työn varaan voimme rakentaa. Tänään valtiotieteellinen tiedekunta on yliopiston ehdottomasti avoimin tiedekunta, jossa kaikkien muiden tiedekuntien opiskelijat voivat jokseenkin vapaasti opiskella ja opiskelevatkin. Monilla kansainvälisyyden ilmaisimilla mitaten tiedekunta on myös kansainvälistymisen kärjessä. Tutkimuksen ja opetuksen laatu ovat asioita, joissa on aina parantamisen varaa, mutta akatemiaprofessorien määrästä ja ulkopuolisen tutkimusrahoituksen volyyymistä päätellen tiedekunnan ei tarvitse hävetä tutkimuksensa laatua. Opetuksen laadun arvioinnissa olemme myös pitemmällä kuin muut.

Tiedekunnan historiaa ei ole vielä kirjoitettu. Paavo Seppäsen *Varsinaisia professoreja* on tosin merkittävä ja hauska dokumentti, joka epäilemättä tulee olemaan olennaista lähdeaineistoa tiedekunnan historiaa laadittaessa. Olennaisia historiallisia dokumentteja on myös koottu täällä esillä olevaan näyttelyyn tiedekunnan arjesta ja juhlasta. Kannunvalajien historia on myös tekeillä.

Kansantaloustieteen laitos on yksi tiedekunnan keskeisistä laitoksista, mikä ilmenee myös sekä arjen että juhlan tunnusluvuista. Dekaanit edustavat hallinnon arkista aherrusta. Valtiotieteellisen dekaaneita on kansantaloustieteen laitokselta tullut neljä, enemmän kuin miltään muulta laitokselta. Promootorit edustavat juhlaa. Myös tiedekunnan juhlissa kansantaloustiede on ollut keskeisin laitos, sillä peräti seitsemän tähänastisista kymmenestä promootorista on ollut kansantaloustieteilijöitä. On niin ollen asianmukaista, että historiallinen kontribuutio tämän päivän juhlatilaisuuteen tulee kansantaloustieteen laitokselta, entisen dekaani Pentti Pöyhösen laatima laitoksen historiikki.

Virkaanastujaiset

29.11. 1995

KOLME VÄKEVÄÄ MIESTÄ**MIHIN VIELÄ EHTII?**

Harva suomalainen professori on Nobel-luokkaa. **Seppo Honkapohja** on. Tämän näkee mm. siitä, että hänellä on yhteinen julkaisu taloustieteen Nobel-palkinnon saajan Kenneth Arrow'n kanssa, vuonna 1985 ilmestynyt kirja *Frontiers of Economics*, yksi Honkapohjan kuudesta ulkomailla ilmestyneestä kirjasta. Nobelistikollega Arrow'n tavoin myös Honkapohjan mielenkiinto suuntautuu kapeita taloustieteellisiä ongelmanasetteluja paljon laveammalle, kuten kohta saamme kuulla. Honkapohja johtaa Erkki Koskelan kanssa valtakunnallista tutkimuksen huippuyksikköä, talouden rakenteiden ja kasvun tutkimuksen yksikköä. Sieltä on lähivuosina tulossa Suomen kansantalouden kasvun kannalta olennaista tietoa, joka leviää television välityksellä talouspoliittisina kannanottoina kaikkiin Suomen koteihin, mikäli tähänastiset merkit pitävät paikkansa.

Honkapohjan tieteellisenä takapiruna on ollut emeritusprofessori Jouko Paunio ja hänen Monetary Workshop -tutkijaryhmänsä, joka on viime vuosikymmeninä tuottanut yleensä taloustieteen nobelistin kunniatohtorina valtiotieteellisen tiedekunnan promootiota juhlistamaan.

Vaikka professori Honkapohja on syntyään stadin kundi, hän on käynyt koulunsa Savonlinnassa, Joensuussa ja Englannissa. Akateemiset tutkintonsa hän on kaikki suorittanut valtiotieteellisessä tiedekunnassa, joka promovoi hänet primustohtoriksi vuonna 1981. Honkapohja kirjoitti ensimmäisen referee-lausuntonsa 25-vuotiaana. Sen jälkeen hänen asiantuntijapalveluksiaan ovat käyttäneet 20 alan johtavan ulkomaisen lehden lisäksi mm. Ruotsin ja Tanskan taloustieteen kokonaisarvioinnit, joista jälkimmäinen on vielä käynnissä. Jo ennen väittelemistään Honkapohja ehti toimia vierailevana tutkijana London School of Economics ja Harvard University -nimisissä opinahjoissa, eikä tahti ole myöhemminkään vaimentunut. Kouluvuosilta Savonlinnasta ja Joensuusta Honkapohjaan on tarttunut sen verran savokarjalaista ekstraversiota, että hän on harrastanut myös yleisempää yhteiskunnallista osallistumista eri yhdistysten ja säätiöiden johtokunnissa.

Sitä oppituolia, johon professori Honkapohja istahti elokuun alussa akatemiaprofessuurista palatessaan, ovat sen kaikki neljä edellistä haltijaa jo valmiiksi lämmittäneet vaativiin yliopistollisiin ja valtakunnallisiin tehtäviin. Juho Heikki Vennola oli pääministeri. Hugo Pipping yliopiston vararehtori, Vilho Annala ministeri ja Pentti Pöyhönen dekaani. Jäämme epäilemättä kiinnostuksella odottamaan, mitä kaikkea urheilukalastusta harrastavan professorimme haaviin ehtii tarttua tieteen, yliopiston ja suomalaisen yhteiskunnan vesiltä.

ITÄMAAN TIETÄJÄ

Harva suomalainen on vaikuttanut Venäjän talousuudistuksiin yhtä suuresti kuin **Pekka Sutela**. Hän toimi nimittäin pitkään keskeisessä asemassa suomalais-neuvostoliittolaisessa taloustieteen työryhmässä, jossa neuvosto-osapuolena olivat myöhemmin pääministeri Jegor Gaidarin taloudellisiksi neuvonantajiksi valitut ekonomistit. Professori Sutelan oppituolin alaksi on tosin hieman vaatimattomammin määritelty siirtymätalouksien tutkimus. Kuten Seppo Honkapohjakin, Pekka Sutela on oman tiedekuntamme kasvatteja, myös Jouko Paunio tallista. Hänen TV-pärstäkertoimensa on suunnilleen samaa luokkaa kuin Honkapohjankin, ja hän tulee varmaan pitämään kotikatsomot ajan tasalla itäisen naapurin talouskehityksen suhteen nyt professorina yhtä hyvin kuin aikaisemmin erityisasiantuntijanakin. Professori Honkapohjasta professori Sutela poikkeaa selvästi siinä, että kun professori Honkapohjan kirjat ovat yleensä ilmestyneet Oxfordissa, Sutelan kirjat näyttävät ilmestyneen Cambridgessa.

Vaikka Sutelaa ei opetusansioiden perusteella professoriksi valittukaan, kannattaa mainita, että hän on erittäin hyvä opettaja. Hän on julkaissut (yhdessä Jukka Pekkarisen kanssa) kansantaloustieteen oppikirjan, joka on käännetty sekä ruotsiksi että viroksi; muitakin useina painoksina opiskelijoiden käsissä kuluneita kirjoja Sutela kirjoitti toimiessaan pitkään lehtorina kansantaloustieteen laitoksella.

Pekka Sutela on perehtynyt syvällisesti Venäjän talouden lisäksi myös maan kulttuuriin. Löysin viime keväänä antikvariaatista kauan etsimäni Aleksei Tolstoin teoksen ”Kärsimysten tie” (*Hoždenie po mukam*), joka tietysti otsikkonsa puolesta sopii yliopiston nykyisessä tilanteessa dekaanin iltalukemiseksi. Siinähan kuvataan kaunokirjallisesti siirtymätaloudellista prosessia, jonka suunta on vain toinen kuin nykyisessä professori Sutelan tutkimuskohteena olevassa siirtymässä. Kirjan nimilehdellä luki Sutela. Arvelin, että professori Sutela oli virasta varmuuden saatuaan luopunut symbolisesti kyseisestä kirjasta. Haastattellessani häntä muutama päivä sitten hän kertoi kyllä lukeneensa kirjan mutta uuden virkansa vaatimalla hajamielisyydellä arveli löytävänsä sen vielä hyllystään. Jääköön tämä siis sarjaan, josta italialaiset sanovat *se non è vero, è ben trovato*.

Sutela on Oulun yhteislyseon kasvatteja, ja olen näkevinäni jotain englantilais-pohjalaista hänen purevassa huumorissaan, josta virkaanastujaisluennon kuulijat saivat hyviä näytteitä. Pari vuotta sitten erehdyin kysymään dosentti Sutelaa erästä lausuntoa laatimaan. Sutela tokaisi: ”Onko tämä niin vaativa homma, että siihen tarvitaan oikein dosentti, eikä tavallinen professori riitä? (Tavallinen professori riitti.) Tiedustellessani professori Sutelan harrastuksia hän vastasi: ”Minä asun vanhassa omakotitalossa”.

THE GREAT COMMUNICATOR

Harva suomalainen professori hallitsee alansa yhtä hyvin käytännössä kuin teoriassa. Viestinnän, erityisesti organisaatioviestinnän uusi professori **Leif Åberg** on myös käytännössä *a great communicator (homo narrans egregius)*, oivallinen viestijä, erityisesti organisaatioviestijä. Dekaanin äskettäisissä tulosneuvotteluissa ei yksikään toinen esimies kuvailut laitoksensa oivallisuutta ja tuloksellisuutta niin vakuuttavasti kuin professori Åberg. Professori Åberg tutkiikin nykyään esimiesviestintää. Kauppatieteellisen koulutuksensa ansiosta Åberg on muutenkin sopeutunut sutjakasti tulosjohtamiseen, kuten virkaanastujaisluennon aihe ”viestintä – tuloksetekijä” todistaa. Professori Åbergin aurinkoinen olemus viestii myös tyytyväisyyttä siihen, että hänen laitoksensa on profiloitunut tiedekunnan suosituimmaksi ainakin hakijamäärien perusteella.

Åbergin edeltäjä Osmo A. Wiio oli oppituolin ensimmäinen haltija. Professuuri perustettiin tunnetusti tamperelaisen tiedotus- ja toimittajakoulutuksen hegemonian vastapainoksi. Tänäkin päivänä voimassaolevan kansallisen työnjaon mukaan Helsinki sai hoidettavakseen organisaatio- tai yhteisöviestinnän tutkimuksen ja koulutuksen. Viestinnän laitoksella koulutetaan kyllä myös toimittajia, mutta pääpaino on tiedottajakoulutuksella, johon Leif Åbergilla Tiedotusmiehet ry:n entisenä toiminnanjohtajana on luonnollisesti hyvä eväät. On tosin muistettava, että viestinnän opiskelijoista yli 70% on nykyään naisia.

Viestintä poikkeaa muista valtiotieteellisen tiedekunnan aineista siinä, että se johtaa tietyn melko selvärajaisen ammattikunnan jäsenyyteen. Ammattikunnan tiedotusvälineet seurasivat virantäyttöä, sanoisinko kiitettävän valppaasti, niin että dekaani ja tiedekuntasihteeri saattoivat miltei tuntea lämpimän puhalluksen niskassaan. Wiion perintöprinssinä yleisesti pidetyn Åbergin valintaan ollaan varmaankin myös ammattikunnan piirissä tyytyväisiä.

Olen näkevinäni viestinnän professorien välillä jatkuvuutta monilla ulottuvuuksilla. Kun Osmo A. Wiiole Yhdysvallat on tieteen ja yliopistojen mallimaa, kuten kaikki hänen kanssaan tiedekunnassa istuneet tietävät, niin Lefa Åberg on luonnollisesti saanut perusoppinsa Yhdysvalloista, maineikkaasta Annenbergin viestintäkorkeakoulusta. Kun isä-Wiio radioamatöörinä on harrastanut myös radioiden rakentamista, niin poika-Åberg purjehduksen harrastajana rakentelee vapaa-aikanaan laivojen pienoismalleja, vaikka rentoutuu myös bridgen parissa. Wiioa ja Åbergia yhdistää myös popularisoinnin tahto ja taito. Åbergin kohdalla ilmeisesti Wiion laki, joka (jos sitä hieman popularisoin) väittää kaiken menevän pieleen mikä vain voi, ei ole pitänyt paikkaansa. Åbergin pizzaa ovat päässeet nauttimaan jo monet opiskelijapolvet ja täydennyskoulutettavien ryhmät yliopiston johdosta alkaen. Näin varmaan tapahtuu vastaisuudessakin.

Historian professorin eläkkeelle lähtö on aina jo määritelmän mukaan ”tapahtuma historiassa”, tänään jopa luennon aihetta myöten, kun nyt vietämme Jukka Nevakiven penkkareita Kekkonen presidentiksi valinnan 40-vuotispäivänä. Ilmassa on tällä haikkealla hetkellä varmaankin tavallista voimakkaampaa Minervan pöllön siipien havinaa myös sen takia, että 13-vuotiaana lähettinä Lapin sodassa palvelut Jukka Nevakivi on ymmärtääkseni viimeinen toisen maailmansodan käynyt Helsingin yliopiston, ehkä koko valtionhallinnonkin, viranhaltija.

Toinen maailmansota jälkimaininkeineen on myös ollut Jukka Nevakiven keskeisiä kiinnostuksen kohteita historiassa. Entisenä diplomaattina Nevakivi on luonnollisesti erikoistunut kansainvälisten suhteiden historiaan, London School of Economicsissa tarkastetusta väitöskirjastaan aina Zhdanovin aikaa käsittelevään tuoreeseen kirjaan saakka. Jukka on tiedekunnan kansainvälisimpiä professoreita, jolla on valtava kansainvälinen verkosto, todisteena mm. jäsenyys maailman historioitsijoiden liiton kansainvälisten suhteiden komissiossa.

Entisenä ja nykyisenä lehtimiehenä Jukka Nevakivessä on myös aimo annos seikkailijaa. Seikkailumieli näkyy hieman kirjojen nimissäkin: ”Muurmannin legioona”, ”Maanalaista diplomatiikka”. Kuvaavaa on, että Jukka Nevakivi tutustui Eero A. Wuoreen, josta hän kirjoitti myöhemmin elämäkerran – missäpä muualla kuin Afganistanissa. Tavallisesti luotettavina pitämäni lähteet kertoivat, että Jukalla on tapana selvittää taskurahatilanteensa kopeloimalla rintataskuaan siellä aina diplomaattisen täsmällisesti sojottavan nenäliinan takaa. Jollei sormiin tartu seteliä, Jukka tarttuu kynään tai kirjoituskoneeseen ja pyöräyttää kolumnin Kalevaan tai johonkin vastaavaan lehteen.

Vaikka Jukka Nevakivi on siis parantumaton lehtimies, hän on myös niin professorimainen professori kuin vain voi toivoa. Kuudentoista virkavuoden aikana Jukan piikkiin on kertynyt kolmattakymmenettä ohjattua väitöskirjaa, noin puolitoista yhtä vuotta kohden. Vuosittain ohjattujen gradujen määrässä ei Nevakivelle taida tiedekunnassa tai koko yliopistossakaan kovinkaan moni vetää vertoja. Jukan muita professorin toimenkuvaan kuuluvia ominaisuuksia kuvaa se, että toissa viikolla kymmenittäin imperiumien kukistumisesta 20. vuosisadalla kiinnostuneita opiskelijoita joutui poistumaan Unioninkadun luentosalista tyhjin toimin, professori Nevakivi kun oli unohtanut siirtyneensä eläkkeelle tai ainakin unohtanut peruuttaa opinto-oppaaseen ilmoittamansa luentosarjan.

Tiedekunnan puolesta haluan kiittää Sinua Jukka siitä suuresta opetus- ja tutkimuspanoksesta, jonka olet yliopistossa tehnyt ja toivottaa tuotteliaita ja seikkailurikkaita eläkevuosia. SDP:n ainajäsenelle ei luonnollisesti voi ojentaa muita kukkia kuin punaisia ruusuja. Niitä on 17, 16 virkavuosien mukaan ja 17. opinto-oppaan mukaan laskettujen opetusvuosien mukaan.

YLEISTAJUINEN ERÄMIES

Professori Risto Eräsaaren vuonna 1946 perustettu virka on yhtä vanha kuin hän itsekkin. Eräsaari sopii omalla tavallaan hyvin edeltäjiensä Heikki Wariksen ja Olavi Riihisen luomaan sosiaalipolitiikan professorin profiiliin, johon kuuluu laaja-alainen kiinnostus niin suomalaisen yhteiskunnan historiaan, nykypäivään kuin tulevaisuuteenkin. Eräsaaren vanhana opiskelukaverina käytännöllisen filosofian seminaareista 1960-luvun lopulta panin mielihyvin – ehkä hieman hämmästyneenäkin – merkille hänen virkaanastujaisitelmänsä aiheen ”yleistajuisuuden”. Tulevan professori Eräsaaren 30 vuoden takaisiin seminaariesitelmiin sopi nimittäin erittäin huonosti epiteetti ”yleistajuinen”. Myös virantäytön asiantuntijoilta Sosiologia-lehden vaikeatajuisimmaksi kirjoittajaksi noteerattu Eräsaari sai kiitosta syvällisestä teoreettisesta ajattelustaan.

Eräsaaren konkreettiseen kohoava linja näkyy konkreettisesti myös hänen teostensa otsikoista. Kun väitöskirja (1984) oli hankalantuntuiseksi *Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseymmärrys*, kymmenen vuotta myöhemmin, lamavuosien jälkeen, ilmestyi ytimekäs *Hyvinvointivaltion tragedia*, ja uusinta tuotantoa edustaa viimevuotinen varsin kouraantuntuva *Käsi, kahva ja sateenvarjo* – teos, joka heijastanee myös Eräsaaren anglosaksisia tutkijakontakteja. Professori Eräsaaren kohdalla *nomen est omen*. Eräsaari on erämies, joka ei pelkästään harrasta kamarimusiikkia Kuhmossa, vaan pitää myös kevättalvisin yllä rajavartiostossa hankkimiaan sissitaitoja Lapin erämaassa jotoksilla, joilla iltaisin autiotupen tulilla pohditaan yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toivotan tiedekunnan puolesta professori Eräsaaren tervetulleeksi takaisin Helsinkiin.

Hyvät uudet valtiotieteen tohtorit, lisensiaatit, maisterit ja kandidaatit!

Tiedekunnan ja omasta puolestani onnittelen teitä sydämellisesti tutkinnon suorittamisen johdosta. Å fakultetetens och mina egna vägnar gratulerar jag er hjärtligt för en avlagd examen.

On luonnollista kysyä, minkä arvoinen kädessänne oleva paperi on. Se ei varmaankaan ole Nokian johtajan option veroinen mutta se on ymmärtääkseni varsin vahvaa valuuttaa työmarkkinoilla. Kun minun sukupolveni aloitti opintonsa, valtiotieteellisen tiedekunnan pääsykoe ylioppilaille oli kyky kulkea Porthanian pyöröovien läpi. Kun tämän publiikin mediaanimaisteri aloitti opintonsa 5-6 vuotta sitten, ranskalaisten elokuvien kääntäjät olivat päätyneet valitsemaan Ranskan arvostetuimman korkeakoulun *Ecole Normale Supérieure*n opiskelijan *normalienin* suomenkieliseksi vastineeksi ”valtsikalaisen”.

Pro gradu scrutiniumin aiheuuttelo kertoo, mistä Suomen tulevat Jean Paul Sartret ja Raymond Aronit ovat kiinnostuneita. Maailman ja ympäristön sekä suomalaisen yhteiskunnan suuret ja ajankohtaiset ongelmat ovat jatkuvasti olleet graduaiheissa hyvin edustettuina. Kahden viikon takaisessa scrutiniudessa peräti joka kymmenes hyväksytty gradu liittyi otsikossa näkyvän aiheensa puolesta Eurooppaan. Joka seitsemäs gradu oli kirjoitettu englanniksi. Tiedekunnassa on viimeisen parin vuoden aikana tarkastettu paitsi kotimaisilla kielillä myös espanjaksi ja venäjäksi kirjoitettuja väitöskirjoja.

Valtiotieteellinen tiedekunta on siis kansainvälistynyt ja eurooppalaistunut vähintään samaa tahtia, ellei ripeämminkin kuin yliopisto kokonaisuutena. Yliopiston toimintasuunnitelmaa talvella laadittaessa keskusteltiin siitä, pitäisikö tiedekuntien määrittellä tehtäväkuvansa yksityiskohtaisemmin kuin ennen. Monissa tiedekunnissa päädyttiin muotoilemaan missiolausemia ja erittelemään niitä arvopäämääriä, joita tiedekunnan opetuksella ja tutkimuksella tavoitellaan. Valtiotieteellisessä tiedekunnassa ei kehittynyt – tai ei kehitettykään – keskustelua tiedekunnan arvoista, vaan otettiin sellaisenaan vanha tavoite, jonka mukaan tiedekunnassa tutkitaan suomalaisen yhteiskunnan ja kansainvälisen järjestelmän menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta ja koulutetaan tällaiseen tutkimukseen perustuvan tiedon varassa asiantuntijoita yhteiskunnan eri lohkoille. Saattaa olla, ettei tiedekunnassa syntyisikään mitään arvoyksimielisyyttä. Aineitahan yhdistää lähinnä kiinnostus yhteiskunnan ilmiöihin, mutta näkökulmat ovat varsin erilaiset: kun sosiaalipolitiikassa pyritään selvittämään, miten yhteiskunnassa voitaisiin parhaiten pitää huolta sairaista ja huono-osaisista, valtio-opissa ollaan kiinnostuneita vallasta ja kansantaloustieteessä rahasta. Mutta saattaa myös olla niin, että tiedekunnassa ollaan itse asiassa varsin yksimielisiä yliopisto perinteisistä arvoista, joiden mukaan tiedekunta on toiminut (ja pärjännyt hyvin).

L'Européen-lehti käsitteli äskettäisessä numerossaan eurooppalaisia arvoja ja päätyi kuudessa suuressa maassa tehdyn kyselyn nojalla siihen, että yhteisiä eurooppalaisia arvoja ovat oikeudenmukaisuus, työ ja vapaus (*justice, travail ja liberté*). Ne voisivat olla myös yliopiston ja valtiotieteellisen tiedekunnan arvoja. Sosiaalipsykologi on luonnostaan

skeptinen arvojen suhteen ja näkee niissä yhtä paljon retoriikkaa kuin todellista toiminnan motivaatioperustaa. Esimerkiksi kriittisyys on yliopistossa tärkeä arvo, mutta jos sen sovellusala rajataan opinnäytteiden heikkouksien metsästyksen, ei olla järkevällä tiellä. Oikeudenmukaisuus ja hyväntahtoisuus ovat sellaisia arvoja, jotka on asetettava tasapainoon kriittisyyden kanssa.

Suomessa on ollut viime aikoina muodikasta hokea, että on käytävä arvokeskustelua, mutta varsinaista arvokeskustelua on käyty vähän. Yliopisto-lehden äskettäisessä pääkirjoituksessa Korkeimman hallinto-oikeuden presidentti ja yliopiston seniorien puheenjohtaja Pekka Hallberg puhui tasapainosta, joka on järkkynyt taloudellisten arvojen hyväksi. Tarvitaan sekä yrittämistä että perälauta turvaamaan sitä, ettei kukaan putoa kyydistä, korosti Hallberg.

Teollisuus ja työnantajat (TT) esitti äskettäin ihanneyliopiston mallinsa kymmenen käskyn muodossa. Enligt de tio budord skall TTs idealuniversitet med sin verksamhet stöda industripolitiken, producera tillräckligt många högkvalificerade sakkunniga för näringslivets behov, befrämja slussandet av den nyaste internationella teknologikunskapen till företagen, sätta fart på samarbetet för att lösa företagens knowhow i undervisningen och forskningen, osv. Jag är av samma åsikt med Hufvudstadsbladets (30.4.) ledare, som säger om detta förslag, att "tankarna i de tio budorden har mycket lite gemensamt med de tankar som legat och som ligger till grund för universitetsinstitutionen".

Omasta puolestani näkisin yliopiston ja elinkeinoelämän suhteen samaan tapaan kuin yliopistomme entinen rehtori ja sodanaikainen pääministeri Edwin Linkomies kuvasi kokoomuspuolueen ja pankkimailman suhdetta:

"...minun on suoraan myönnettävä, etten koskaan voinut sulattaa rahamiespiirien vaikutusta puolueeseen. Sen vuoksi vastustin aina jyrkästi Kansallispankin johdon yrityksiä sekaantua puolueen toimintaan, mistä syystä olin sillä taholla mitä suurimmassa määrin persona ingrata. Vastenmielisyyteni rahamiespiirejä kohtaan ei suinkaan johtunut kateudesta parempiosaisia kohtaan – jos sellaista olisin tuntenut, en tietenkään olisi voinut olla oikeistolainen -, vaan siitä että nämä pyrkivät ajamaan omia etujaan. Terveeseen konservatismiin sisältyi minun mielestäni ehdoton riippumattomuus yksityisten etupiirien intresseistä ja varaukseton asettuminen maan yleisedun kannalle."

Yliopisto on se yhteiskunnan instituutio, jonka perustehtävä on tuottaa tietoa kaikkien yhteiseksi eduksi ja hyödyksi. Uuden tiedon tavoittelussa yliopisto yhdistää vanhat ja nuoret moninaisine motiiveineen ja arvoineen. Kuten runoilija kuvaa:

Tulokset jotka työ ja tutkimus

vuosikymmeninä tuotti, tiivistää

vanhuudenteokseensa harmaapäi,

sädehtii sivuilta sen viisauts.

Av ärelystnad drivs en ung student,

som ivrigt sökt i böcker och arkiv,

att resa stolt sin ungdoms monument,
ett verk som glöd och snille har gett liv.

Runoilija vertaa niitä pikkupojan puhaltamiin saippuakupliin, joissa ihmiselle ominainen ikuinen tiedonhalu ilmenee:

Näin vanhus, nuorukainen, poikanen
unelmain aineksista rakentavat
kaipuunsa maailmat. Ja vaikka hajoavat
ne kohta, kirkkaampana hetkisen
leimahti niissä liekki ikuinen.⁵

Tällaisin ajatuksin haluan toivottaa teille onnea ja menestystä työssä suomalaisen yhteiskunnan ja koko maailman hyväksi.

⁵ Hermann Hesse: Seifenblasen, suom. Elvi Sinervo, ruots. Irma Nordvang

OULULAISMAFIAN UUSIN EDUSTAJA

Täsmälleen 27 vuotta sitten seisoin tällä samalla paikalla valtiotieteellisen tiedekunnan promootiossa ja katselin Urho Kekkonen jääkylmiä silmiä. Selkäni takana promoottori L.A. Puntila, Seppo Hentilän edeltäjä poliittisen historian professorina, harrasti historian julkista käyttöä⁶ ja läksytti tiukoin sanankääntein tasavallan päämiestä (jonka kasvoilla ei ilmekään värähtänyt). Poliittisen historian professorin - kuten tietysti kaikkien valtiotieteellisen tiedekunnan professorien – tehtäviin kuuluu paitsi kouluttaa, myös neuvoa ja läksyttää maan poliittista johtoa. Professori Hentilä on lehtitietojen mukaan jo käynyt Mäntyniemessä muiden Suomen johtavien historioitsijoiden kanssa, mutta en usko hänen siellä puntilamaisesti heilutelleen karttakeppiä. Puntilan ja Hentilän välissä on poliittisen historian oppituolilla istunut kaksi diplomaattia, alivaltiosihteeriksi ja ulkoministeriksi lähtenyt Keijo Korhonen ja ministerineuvoksesta professoriksi siirtynyt Jukka Nevakivi. Hentilä on edeltäjiään epäpoliittisempi, mikä näkyy mm. siitä, että monivuotisesta DDR:ssä oleskelustaan huolimatta hän ei ole tietävästi jättänyt jälkiä Stasin arkistoon.

DDR – valtio ilman kansaa, kuten Hentilän vuonna 1992 ilmestyneen teoksen otsikko kuuluu – on ollut uuden professorin tutkimustyön inspiraation lähde. Mainittu teos, jota opiskelijalehti luonnehti ”taruakin ihmeellisemmäksi”, on puolestaan jo inspiroinut Ilkka Remeksen Pääkallokiittäjä –nimistä dekkaria. Ne, jotka ovat kiinnostuneet siitä, miten Hentilä tulee toimeen derkkumenneisyytensä kanssa (saks. *Vergangenheitsbewältigung*) löytävät kysymyksiinsä DDR-kirjan viimeisestä luvusta tyylikkään vastauksen. Niille, joita taas kiinnostaa saksalaisten *Vergangenheitsbewältigung* ylipäänsä, voi suositella Hentilän teosta Jaettu Saksa, jaettu historia – kylmä historiasota 1945-1990. Ne, jotka ovat kiinnostuneita suomalaisen työläisurheilun historiasta, arvaavat – ja oikein – jo Hentilän muhkean kolmiosaisen teoksen nähdessään, että sitä on motivoinut oma urheiluharrastus. Laitoksen oululaismafiaperinteitä jatkava poliittisen historian professori on nyt ensi kertaa laitoksen ja tiedekunnan oma kasvatti. Tervetuloa!

⁶ Hentilän virkaanastujaisluennon aihe

Puhe SVAL:in 60-vuotisjuhlailallisella ravintola Kahdessa Kanassa 9.11. 2007

YHTEISKUNTATIETEILIJÄN IDENTITEETTI

Hyvät yhteiskuntatieteilijät,

Keitä me olemme? – se on se kysymys, johon identiteetti on vastaus. Ketkä ovat esivanhempiamme, mitkä ovat ne ryhmät, joihin vertaamme itseämme, mitkä ovat ne arvot, jotka ovat meille tärkeitä ja erottavat meidät muista? Siinä identiteetin kolme komponenttia, historiallinen jatkuvuus, merkitsevät ulkoryhmät ja arvot.

Historiallinen jatkuvuus

Monet meistä ovat varmaan nähneet Louvren egyptiläisellä osastolla neljä ja puoli tuhatta vuotta vanhan, vaikuttavan veistoksen *le Scribe accroupi*, jalat ristissä istuva kirjuri.

Veistoksen värit ovat säilyneet uskomattoman hyvin: musta tukka, alastoman ihon punertava väri, pellavaisen lannevaatteen valkeus. Sen kuuluisuus juontaa juurensa kirjurin ”älykkäiden kasvojen valppaasta ilmeestä ja kirkkaista vuorikristallista tehdyistä silmistä”, kertoo museon opaskirja. Kirjuri istuu räätälin asennossa, polvillaan papyrusrulla, sormet puristaen nykyään jo hävinnyttä sivellintä. ”Nimetön kirjuri näyttää valmistautuvan kirjaamaan jonkun valta-asemaa pitävän käskyjä. Tämän korkean virkamiehen valpas ilme symbolisoi upealla tavalla niiden valtaa, jotka hallitsevat hieroglyfikirjoituksen, mutkikkaan ja keskitetyn hallinnon välttämättömän välineen”, sanoo opaskirja. Kyseessä on siis selvä yhteiskunta- ja valtiotieteilijän - valtion virkamiehen - esi-isä, siltä näyttää.

Egyptiläinen kirjuri ei kuitenkaan ollut niin yksiselitteinen valtion palvelija kuin esittelytekstin laatinut ranskalainen virkamies antaa ymmärtää. Itse asiassa kirjuri kuului muinaisessa Egyptissä yhteiskuntapyramidin ulkopuolelle, ”vapaisiin ammatteihin”. Kirjurit olivat taidostaan ja vapaudestaan ylpeitä ja ivasivat muita ammatteja. Klassinen kirjurikoulun oppikirja 3700 vuoden takaa toteaa: ”Ei ole ammattia, jonka haltijaa ei komenneltaisi. Kirjuri sen sijaan on itsensä komentaja.”

Yhteiskuntatieteilijän kaksijakoinen suhtautuminen valtaan on tuhansia vuosia vanhaa. Sama kaksijakaisuus näkyy Niccolò Machiavellissä, uuden ajan ensimmäisessä yhteiskuntatieteilijässä. Firenzen tasavallan leipä ei ollut pitkä ja työttömäksi joutunut valtiosihteeri Machiavelli työllisti vuonna 1512 itsensä vapaaksi tutkijaksi. Hänen Ruhtinas-kirjansa reseptien mukaan tiedustelupalvelut nykyäänkin eri puolilla maailmaa räjäyttelevät kerrostaloja ja viattomia ihmisiä (idässä) tai löytävät olemattomia joukkotuhoaseita (lännessä) saadakseen aiheen sodan aloittamiseen. Päätöksentekijän neuvonantajan näkökulmasta laadittu *Il Principe* (1513) on antanut aiheen Machiavellin luonnehdintaan nimellä ”teacher of evil”, pahan opettaja, mutta tämä on tunnetusti yksipuolista. Valaessaan kannuja Orti Oricellarin puutarhassa hyvässä seurassa Machiavelli ryhtyi miettimään myös kansallisen kilpailukyvyyn (valtion ”suuruuden”) perustekijöitä. Vuonna 1519 valmistuneessa analyysissään *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (Mietteitä Liviuksen Rooman historian 10 ensimmäisestä kirjasta) Machiavelli toteaa, että jollei rikkaiden kunnianhimoa pidetä aisoissa, se vie valtion turmioon. Eriarvoisuus johtaa korruptioon ja kansalaisten kyvyttömyyteen elää vapaan ihmisen elämää. Tämä sopii muistaa SVAL:in 60-

vuotisjuhlassa, sitä suuremmalla syyllä kun se pitää paikkansa. Omasta, SITRAn rahoittamasta tutkimuksestani muutama vuosi sitten kävi ilmi, että OECD-maissa tasa-arvo synnyttää innovatiivisuutta ja ihmistenvälistä luottamusta, joka selittää 2/3 maiden välisistä kilpailukyvyn eroista.

Machiavelli ennakoi Montesquieun vallan tasapainon ajatusta esittämällä, että eri eturyhmien intressejä tasapainottava lainsäädäntö johtaa yhteiseen hyvään. Machiavellin ja Montesquieun muotokuvista meitä katsovat samat älykkäät ja valppaat silmät kuin egyptiläisellä kirjurilla Louvressa. Kun näihin lisätään vielä Marx, joka osoitti kapitalismin lainalaisuudet ja talouden ensisijaisuuden, meillä on yhteiskuntatieteilijän identiteetin historialliset ainekset koossa.

Valtio- ja yhteiskuntatieteilijöitä on Suomessa koulutettu jo pitempään kuin 60 vuotta, alkuaan yhteiskunnalliseksi korkeakouluksi vuonna 1925 perustetussa nykyisessä Tampereen yliopistossa, vuonna 1945 perustetussa Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa ja nykyään Suomen muissakin yliopistoissa. Valtiotieteellistä tiedekuntaa Helsingin yliopistoon perustettaessa haluttiin kouluttaa virkamiehiä, joilla olisi ”monipuolista ja syvällistä sosiaalisen elämän materiaalista tuntemusta”, kuten valtiotieteellisen tiedekunnan kummisedät Edwin Linkomies ja Eino Kaila totesivat yliopiston konsistorille kirjoittamassaan ehdotuksessa vuonna 1942. He mainitsivat kirjeessään lisäperusteluna Itä-Karjalan Suomeen liittämisen aiheuttaman virkamiesten lisätarpeen. Yliopiston *Vergangenheitsbewältigung*, menneisyydenhallinta, saksalaista termiä käyttäen, on tosin poistanut tämän maininnan painetuista lähteistä, mutta kriittiseen ajatteluun kouliintunut juhlapuheen pitäjä luonnollisesti nojautuu aina alkuperäislähteisiin, jotka tässä tapauksessa löytyvät yliopiston arkistosta.

Syvällinen ja monipuolinen sosiaalisen elämän tuntemus edellyttää myös tieteiden moninaisuutta, laidasta laitaan. Muistan gradukirjoitusta puurtaessani vilkaisseeni naapurin paperiin. Hän kirjoitti saksalaisten asekatkoista Lapin sodassa, minä asenteiden organisoitumisen periaatteista. Kun Machiavellille riittivät aineistoksi Liviuksen Rooman historia ja hänen omat kokemuksensa Italian kaupunkivaltioiden konflikteista, nykyinen yhteiskuntatieteilijä osaa täydellisimmillään tilastotiedettä, kansantaloutta, valtio-oppia, sosiologiaa ja sosiaalipolitiikkaa mutta myös viestintää, poliittista ja taloushistoriaa, käytännöllistä filosofiaa sekä sosiaalipsykologiaa. Kielikeskuksen johtokunnassa istuvana voin myös todistaa, että yhteiskuntatieteilijä on tuon keskuksen palvelujen suurkuluttaja.

Merkitsevä ulkoryhmä, valta, julkisuus ja alkoholi

Ensimmäisen polven valtiotieteilijöillä oli ulkoryhmä, johon itseä verrattiin. Valtiotieteellisen tiedekunnan täyttäessä 50 vuotta 12 vuotta sitten tuon ensimmäisen Kannunvalajapolven edustajan, teollisuusneuvos Veikko Sjöblomin, puheenvuorosta kuului sanoisiko voitonriemuinen vertailu tuohon ulkoryhmään:

”Eduskuntaan on kansa valinnut eniten valtiotieteilijöitä, 36 kansanedustajaa ottamatta lukuun mukaan kahta näillä aloilla opiskelevaa kansanedustajaa. Suuruudeltaan lähinnä seuraavaksi ryhmäksi yltävät erään toisen tutkinnon suorittaneet 23 kansanedustajaa. Maan hallituksessa ovat valtiotieteilijät niinikään kärjessä viidellä ministerinpaikallaan (...).

Lähinnä suurimpaan ”ministeriryhmään” kuuluu kolme tuon toisen tutkinnon suorittanutta ministeriä (...). Ministeriöissä on oksalla ylimmällä eli valtiosihteereinä ja kansliapäällikköinä viisi valtiotieteilijää myös tasavallan presidentin kansliapäällikön ollessa valtiotieteilijä. Tuon toisen tutkinnon suorittaneita on kansliapäällikköinä neljä. Ulkoasiainhallinnossa toimii edustuston päällikkönä olevina suurlähettiläinä 28 valtiotieteilijää, ja tuon toisen tutkinnon suorittaneita puolet tästä määrästä. Valtiotieteilijäin asemaa kunnallishallinnossa heijastaa kaupunginjohtajiksi heidän keskuudestaan valittujen määrä, 48. Tuon toisen tutkinnon, jota en nyt lähde tarkemmin yksilöimään, on suorittanut 23 kaupunginjohtajaa.” Näin siis vuonna 1995 teollisuusneuvos Sjöblom, joka viittasi valtio-, yhteiskunta- ja hallintotieteiden alan loppututkinnon suorittaneisiin.

Kun samoihin aikoihin ranskalaisten nykyelokuvien ystävä saattoi todeta, että Ranskan elitistisistä Grandes Écoleista elitistisimmän, École normale supérieuren opiskelijan *normalienin* suomalaiseksi vastineeksi tekstityksessä oli luonnostaan valikoitunut *valtsikalainen*, mahdollinen alemmuudentunne siitä, että oli itse päässyt valtsikaan pelkän Porthanian pyöröovitestin kautta, alkoi olla ohi. Nokia ja jääkiekon maailmanmestaruus nostivat suomalaisten itsetunnon eurooppalaiselle tasolle ja yhteiskuntatieteilijän itsetuntoa paisutti vielä se, että Jorma Ollila oli sisäryhmän jäsen.

Suomi on itse asiassa pitkään ollut yhteiskuntatieteilijöiden hallitsema maa. Tämän vuoden toukokuussa tuli kuluneeksi 30 vuotta siitä, kun Suomessa viimeksi oli ei-yhteiskuntatieteilijä pääministerinä (lukuun ottamatta lyhyttä 63 päivän välinäytöstä 2000-luvun alussa). Vaikka vain yksi tasavallan presidenteistä on ollut yhteiskuntatieteilijä, tämä yhteiskuntatieteilijä, Mauno Koivisto, siirsi Suomen selvästi kohti pääministerivaltaisempaa parlamentarismia. Euroopan komission molemmat suomalaiset jäsenet, entinen ja nykyinen, ovat kumpikin yhteiskuntatieteilijöitä.

Julkisuudenhallinta on myös ollut yhteiskuntatieteilijöiden osaamisaluetta.

Yhteiskuntatieteilijän rooliin kuuluu sanoa, miten maan ja maailman asioita pitäisi hoitaa. Muistan kun nuorena professorin viransijaisena 25 vuotta sitten istuin (silloin vielä pelkistä professoreista koostuneessa) tiedekunnan kokouksessa jonain synkkänä syksyisenä aamuna, annoin katseeni kiertää ja yhtäkkiä totesin, että melkein kaikki pöydän ääressä istuvat parikymmentä kollegaa olivat viimeisen kuukauden sisällä esiintyneet TV:ssä, radiossa tai kirjoittaneet lehtiin. Yhteiskuntatieteilijät ovat hallinneet myös muunlaista mediapeliä. Professori Masa –elokuva vuodelta 1950 pyrki edistämään kansallista konsensusta. Sen päähenkilön, professori Mathias Kaarivaaran (Tauno Palo) esikuva oli sosiaalipolitiikan professori Heikki Waris.

Heikki Waris ei ollut kannunvalaja siinä sanan toisessa mielessä, raittiusmies kun oli. Kun Kullervo Rainio ja Heikki Waris tapasivat Freie Franzenian kuppilassa 1966 Rainion sosiaalipsykologian laitoksen suhteellisen kosteiden mutta nykymittapuilla kesyjen tupaantuliaisten (yksi sammunut) jälkeen, Waris tokaisi tyhjien viinipullojen rivistöt nähdessään: ”Sinun vieraasi ovat käyttäytyneet kuin siat!” Oikean kannunvalajan suhtautumista alkoholiin kuvastanee paremmin Kannunvalajien 50-vuotisillallisella 1995

(Iiro Viinasen ollessa valtiovarainministerinä) Jaakko Iloniemen pöytäseurueellemme kertoma mietelause: ”Ilo ilman viinasta on sailasta”. Alkoholi on ollut tärkeä osa suomalaisen yhteiskuntatieteilijän identiteettiä, kun ajattelee vain kuinka moni nykyisistä keskeisistä professoreista on päteväytynyt virkaansa alkoholin - siis alkoholitutkimuksen - avulla: Alasuutari, Sulkunen, Peräkylä, Koski-Jännes...

Arvot

Suomen ensimmäinen yhteiskuntatieteilijä, Turun Akatemian siveysopin, politiikan ja historian (*Ethices, politices et historiarum*) professor Michael Wexionius opetti väitöskirjoissaan kohtuullisuutta alkoholinkäytössä yksityiskohtaisin neuvoin. Wexioniukselta, Timo Airaksisen oppituolin ensimmäisestä haltijasta, päästään luontevasti yhteiskuntatieteilijän arvoihin. Suomen ensimmäinen väitöskirja, Wexioniuksen ohjaama *Discursus politicus de prudentia* (1642) käsitteli harkintaa ja järkevyyttä. Wexionius itse oli ”avoimesti kiinnostunut kunnia- ja maineesta”, kertoo Matti Klinge. Kun järkevä yhteiskuntatieteilijä on saanut kunniaa, mainetta ja valtaa, mikä ei ole nykyään lainkaan epätodennäköistä, minkälaisia arvoja hän edistää? Ovatko ne samoja arvoja kuin muilla yhteiskuntatieteilijöillä?

Päättäjien ja valtaapitävien lempilause on ”tämä oli ainoa vaihtoehto”. Jokaista näin sanovaa yhteiskuntatieteilijä-päätöksentekijää kohti löytyy vähintään kolme anttieskolaa, mattivirtasta ja anukantolaa⁷, jotka muistuttavat, että vaihtoehtoja on aina, politiikka on määritelmän mukaan mahdollisuuksien taidetta. Jokainen tietää jo opiskeluaikastaan, että kansantaloustieteilijän totuus on eri totuus kuin sosiaalipoliitikon ja valtio-oppineen eri kuin sosiologin. Emme varmaankaan ole yksimielisiä siitä, kuinka suuri osa kansantulosta pitäisi panna valtion ylläpitämiseen. Yhteiskuntatieteessä ei ole yhtä totuutta. Niinpä ei ole yllättävää, että yhteiskuntatieteilijät eroavat muista suomalaisista eräässä olennaisessa arvossa, nimittäin *suvaitsevaisuudessa*, kuten puheenjohtaja Elina Moisiokin tervetuliaissanoissaan totesi. Olemme sosiaalipsykologian laitoksella tutkineet vuosikymmeniä eri opiskelijaryhmien arvomieltymyksiä ja vuodesta toiseen olemme tehneet saman havainnon: kaikissa muissa ryhmissä rehellisyys on tärkein hyve, mutta valtiotieteilijöille suvaitsevaisuus on rehellisyyttä tärkeämpää. Tämä kuulostaa aika pahalta mutta on järkeenkäyvä. Jos monikulttuurisessa demokratiassa halutaan elää sovussa, eri kulttuureista tulevien ja eri tavoin ajattelevien pitää suvaita ja kunnioittaa toisiaan.

Eri alojen opiskelijoiden arvojen vertailussa yhteiskuntatieteilijöitä muista erottavat arvot voidaan kaiken kaikkiaan kiteyttää yleiskategoriaan *universalismiarvot*. Ne viittaavat kaikkien ihmisten, ei pelkästään lähipiiriin, hyvinvointiin ja luonnon suojeluun, yhteiseen hyvään. Luonnon ja taiteen *kauneus*kin kuuluu universalismiarvoihin. Ei ole sattuma, että Machiavelli kirjoitti näytelmiä, Jan-Magnus Jansson runoja ja Antti Eskola romaanin. Yhteiskuntatieteilijä on valinnut alansa osittain siksi että hän haluaa tietää, miten yhteiskunta ja maailma toimivat ja edistää yhteiskunnallista *oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa,*

⁷ kaikki kolme ovat olleet ”Vuoden valtiotieteilijöitä”.

maailmanrauhaa. Egyptiläinen nimetön kirjuri, Niccolò Machiavelli ja me heidän seuraajansa haluamme myös *vapautta*, sekä itsellemme että kaikille muille.

Max Weber piti vuonna 1918 kaksi suurta puhetta, jotka tänä syksynä ilmestyvät suomeksi, Poliitikka kutsumuksena ja Tiede kutsumuksena. Jälkimmäisessä hän korosti, että yhteiskuntatieteen tehtävänä on tuoda esiin ”sopimattomia”, ”hankalia” tosiasioita ja pakottaa yleisönsä totuttautumaan sellaisten tosiasioiden olemassaoloon. Maailman arvosfäärit, arvoalueet ovat sovittamattomassa ristiriidassa keskenään, kuten Olympoksen jumalat. Weber hahmotteli edellisessä puheessaan, politiikka kutsumuksena, kaksi etiikkaa, vastuun etiikan ja *Gesinnungsethikiksi* nimeämänsä ehdottomien periaatteiden etiikan. Niiden vastakohta, sovittamaton ristiriita sekin, on sellainen, jonka jokainen yhteiskuntatieteilijä kohtaa työssään. Vaikka moraali ja politiikka ovat molemmat arvovalintoja ja vaikka niiden ero on veteen piirretty viiva, se on olemassa. Yhteiskunnan ja maailman lainalaisuuksia koskeva tieto, jota olemme hankkineet ja jatkuvasti täydennämme, on se moderni hieroglyfikirjoitus, globaalin maailman hallinnan väline, jota me yhteiskuntatieteilijät työssämme käytämme, riippumatta siitä mistä palkkamme tulee. Vastuu sen tiedon oikeasta käytöstä yhteiseksi hyväksi on jokaisella meistä, yksinään ja yhdessä. Eräs olennainen arvo liittyy myös vastuun etiikkaan. Se on arvo, jolla ei ole kunnollista suomalaista vastinetta, nimittäin integriteetti: se, että ihminen ei tyydy hokemaan, että on käytävä arvokeskustelua, vaan tehtyään valintansa omakohtaisen harkinnan jälkeen ottaa kantaa ja seisoo sen takana. Sellainen on minun ihanneyhteiskuntatieteilijäni.

Helkama, Klaus (2004). Arvot, luottamus ja kilpailukyky OECD-maissa. Teoksessa Risto Alapuro & Ilkka Arminen (toim.): *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia* (s. 145-152). Helsinki: WSOY.

Holthoer, Rostislav (1994). *Muinaisen Egyptin kulttuuri*. Helsinki: Otava.

Klinge, Matti (1984). *Professoreita*. Helsinki: Otava.

Machiavelli, Niccolò (1519/2000) *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*. Torino: Einaudi Tascabili (*Valtiollisia mietelmiä*, suom. Kaarlo af Heurlin. WSOY 1958).

Sjöblom, Veikko (1995). *Valtiotieteilijät sijoittuneet kärkeen* (Vanhojen maisterien tervehdys Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan 50-vuotisjuhlapromootion päivällisillä Finlandia-talossa 26.5.)

Skinner, Quentin (2000). *Machiavelli: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

(Ilmestynyt Valtiotieteilijä-lehdessä no 4/2007 (s.28-31))

AIKA, ARVOT JA OIKEUDENMUKAISUUS

Aika

Veritas est temporis filia, totuus on ajan tytär, sanoi roomalainen kirjailija Gellius. Usein lause tulkitaan niin, että 1) totuudet muuttuvat ajan mukana. Vuonna 1969, jolloin sain graduni valmiiksi, opetusministeri Johannes Virolainen kannatti mies ja ääni -periaatetta yliopistojen hallintoon. Vuonna 2009, jolloin päätin lähteä eläkkeelle, opetusministeri Henna Virkkunen kannatti ulkopuolisten enemmistöä yliopistohallintoon. ”Totuus” parhaasta yliopiston hallintomallista oli 40 vuodessa kääntynyt 180 astetta.

Tunnuslauseen voi tulkita myös tarkoittavan, että 2) totuus paljastuu vasta ajan myötä, jälkikäteen. Minervan pöllö nousee siivilleen vasta hämärän koittaessa, sanoi Hegel. Sosiaalipsykologista empiiristä tutkimusta on tehty jo yli sata vuotta. Tänäpä tiedämme esimerkiksi arvoista, niiden seurauksista ja niihin vaikuttavista tekijöistä paljon enemmän kuin 100 tai 20 vuottakin sitten.

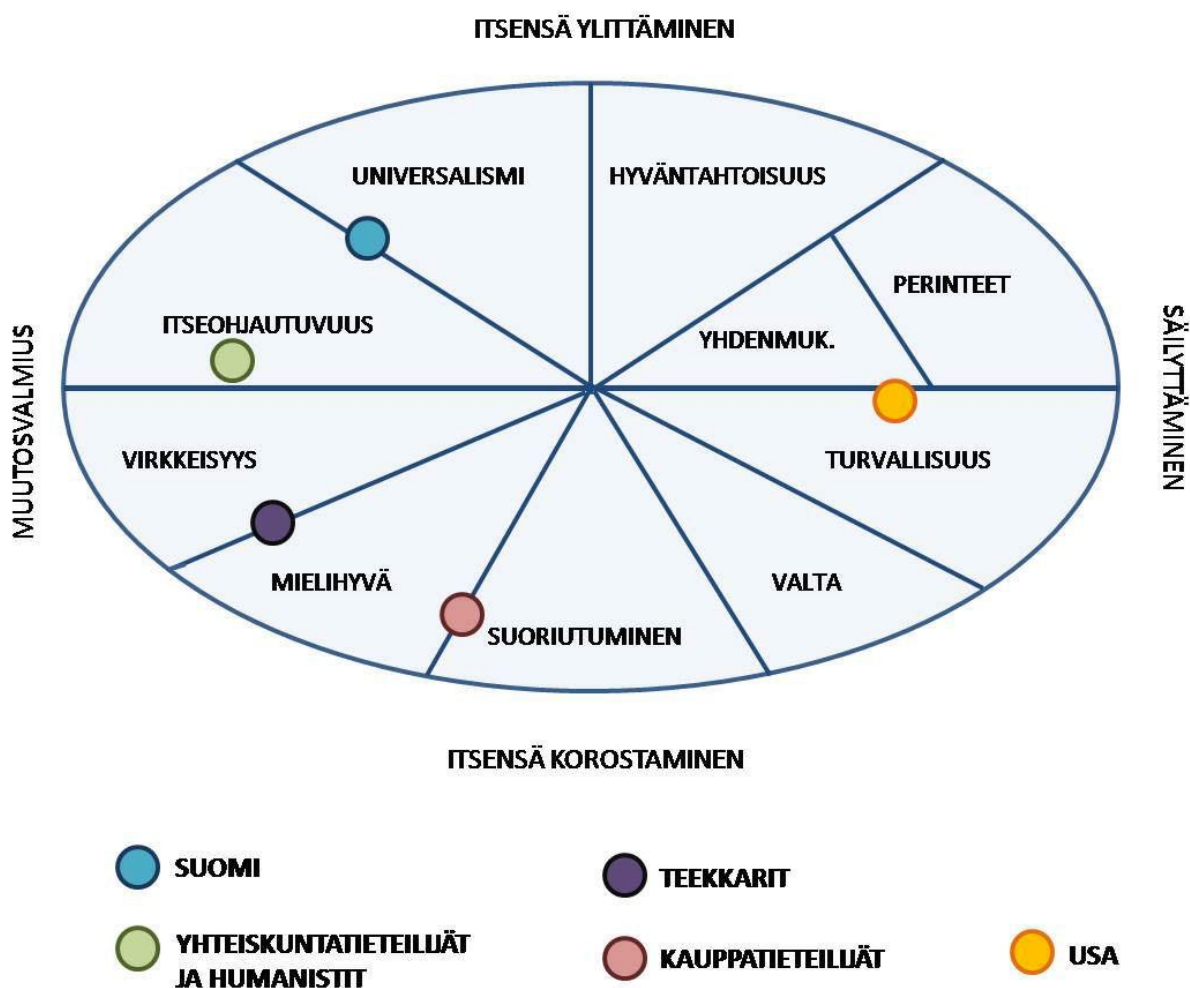
Kuuluisassa artikkelissaan *Social psychology as history* (1973/1991) Kenneth Gergen esitti, että meidän 3) pitäisi tarkastella sosiaalisia ilmiöitä ajallisen pysyvyyden kannalta. Äskettäinen yleiskatsaus (Spini ym. 2009) osoitti, että aika on laiminlyöty käsite sosiaalipsykologiassa. Meidän olisi hyvä tietää paljon enemmän ilmiöiden muutosalttiudesta kuin tiedämme. Kaikki ilmiöt eivät ole yhtä ailahtelevia kuin poliitikkojen mielipiteet yliopistohallinnon järjestämisestä. Sosiaalipsykologit, jotka ovat aina halunneet muuttaa maailmaa paremmaksi, ovat joutuneet ajan myötä huomaamaan, että ikäviä ilmiöitä, esimerkiksi rotusyrjintää, ei olekaan niin helppo muuttaa, kuin kokeellinen tutkimus antaa odottaa (Helkama 2007). Meillä on 4) taipumus aliarvioida yhteiskunnan rakenteisiin kiinnittyneiden perinteiden voima.

Yksi syy ajan heikkoon asemaan sosiaalipsykologiassa on yliopistojen kannustinjärjestelmä, joka suosii nopeatahtista julkaisemista. Nuorelle tutkijalle varma tapa tehdä tieteellinen itsemurha on ryhtyä seurantatutkimukseen. Kun olen ollut yli 20 vuotta siinä etuoikeutetussa asemassa, ettei minun ole tarvinnut ajatella julkaisujeni määrää, huomaa taaksepäin katsoessani tehneeni aika lailla ajallista analyysiä erilaisista ilmiöistä. Tämä on ollut osittain nuoruuteni suurten esikuvien, Larry Kohlbergin ja Lev Semjonovitsh Vygotskin vaikutusta. Kohlberg teki pitkittäistutkimusta ja Vygotski korosti, että 5) jonkin psykologisen ilmiön ymmärtämiseksi meidän on tunnettava sen yksilöllinen ja yhteiskunnallinen kehityshistoria.

Arvot

Elämä on arvovalintoja. Yksi ihmisen elämän tärkeitä päätöksiä on opiskelualan valinta. Tutkiessamme 1980-luvulla Antti Uutelan kanssa korkeakouluopiskelijoiden ammatillista sosialisaatiota totesimme, etteivät lääketieteen, valtiotieteiden ja kauppatieteiden opiskelijoiden arvot juuri muuttuneet 2 ensimmäisen opintovuoden aikana. Mitään julkaisukelpoista ajallista muutosta ei tarttunut haaviin. Päätulos oli se, että näiden alojen opiskelijat olivat valinneet alansa arvojensa mukaan (Uutela, Helkama & Salminen 1982).

Hankkiuduttuamme myöhemmin yhteistyöhön Shalom Schwartzin (Helkama, Uutela & Schwartz 1991) kanssa saatoimme ilmaista havaintomme taloudellisesti hänen arvomallinsa avulla. Totesimme, että kaikki arvot, jotka olivat lääketieteilijöille tärkeämpiä kuin muille, olivat hyväntahtoisuusarvoja, yhteiskuntatieteilijöitä muista erottavat arvot olivat taas universalismiarvoja, kun taas kauppatieteilijät kannattivat muita useammin suoriutumisarvoja. Emme silloin arvanneet, että Schwartzin teoria olisi vuonna 2010 maailman käytetyin väline eri kulttuurien arvomaailmojen vertailussa. Schwartz (1992) käytti Pyhtäältä kokoamiamme tietoja mallinsa kehittelyn pohjana. Malli näkyy kuviossa 1. Sen pääulottuvuudet ovat itsensäylittäminen – itsensäkorostaminen (pystysuorassa) ja muutosvalmius – säilyttäminen (vaaka-akseli).

Markku Verkasalo (1996; 2009) kehitti väitöskirjassaan kuvausjärjestelmän, jonka avulla voidaan havainnollistaa jonkin ryhmän keskimääräinen arvomaailma Schwartzin mallin avulla. Suomalaisten arvomaailma on lähellä muiden Länsi-Euroopan maiden arvomaailmaa, jossa korostuvat muutosvalmius ja itsensäylittäminen. Jo Verkasalon väitöskirjasta näkyi, kuinka tärkeä opintoala oli arvomaailmoja erottelevana tekijänä – yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien arvomaailmassa korostuvat universalismiarvot huomattavasti enemmän kuin teekkarien ja kauppatieteilijöiden, joille puolestaan suoriutumis- ja valta-arvot ovat tärkeämpiä. Suomalaisten arvomaailma sijoittuu varsin lähelle yhteiskuntatieteilijöiden ja

humanistien arvoja ja on kaukana esimerkiksi yhdysvaltalaisien arvoista. Yksi Schwartzin arvomallin etu on se, että auttaa meitä ymmärtämään samanaikaisesti ihmisten arvojen samanlaisuutta ja erilaisuutta. Maailmassa vallitsee suurin piirtein yksimielisyys, pankulttuurinen konsensus siitä, mikä on arvojen järjestys: hyväntahtoisuus on kaikkialla tärkein ja valta vähiten tärkeä (Schwartz & Bardi 2001). Ei siis ole syytä liioitella maiden eikä ihmisten välisiä arvoeroja – ne ovat pieniä.

Pienillä eroillakin on kuitenkin merkitystä. Taloustieteen opiskelijat niin Suomessa, Ruotsissa, Virossa, Yhdysvalloissa kuin Israelissakin sijoittuvat arvokartan lounaiskulmaan, jossa suoriutumisen- ja valta-arvot korostuvat (Gandal, Roccas, Sagiv ym. 2005, Myyry & Helkama 2001, Verkasalo, Daun & Niit 1995). Ihmiset ovat tyytyväisiä (itsetunnolla mitattuna), kun heidän arvonsa sopivat yhteen heidän ympäristönsä kanssa. Tämä pitää paikkansa yhtä hyvin Moskovan kauppakorkeakoululaisista, suomalaisista kadeteista kuin sosiaalityön opiskelijoistakin (Lönnqvist, Verkasalo, Helkama, Andreyeva ym. 2009) .

Arvot ovat yhteydessä toimintaamme, tunteisiimme ja valintoihimme. Lönnqvist ym. (2006) totesivat, että upseeritoverit arvioivat universalismiarvoja kannattavat kadetit avuliaammiksi kuin muut. Universalismiarvojen kannattajat ovat empaattisempia kuin muut, universalismi-, hyväntahtoisuus- ja yhdenmukaisuusarvojen kannattajat tuntevat herkemmin syyllisyyttä (esim. Myyry (2003) ja Silfver ym. (2008)). Pyhtäläiset, joille virikkeisyys on tärkeää, ovat kokeneet muita enemmän muutoksia elämässään – mutta vain sellaisia, joihin itse voi vaikuttaa, kuten muutto tai lainanotto (Sortheix 2010).

Elämä ei ole pelkkiä jatkuvia arvovalintoja. Suurin osa elämästämme sujuu yhteiskuntamme normien mukaan. Ihmiset poikkeavat toisistaan siinä, kuinka suuntautuneita normien ja sääntöjen noudattamiseen he ovat. Ne, joille yhdenmukaisuusarvot ovat tärkeitä, auttavat velvollisuudentunnosta, auttaminen ei ole heille arvovalinta, totesi Lönnqvist (2006, 2009). Nina Koivula (2008) totesi suomalaisessa teräsyhtiössä, että arvot ennustivat vain niiden työntekijöiden muutosvalmius- ja tiedonjakamisasenteita, joille yhdenmukaisuus ei ollut tärkeää, muut toimivat yhtiön normien mukaan, samoin virikkeisyysarvot ovat yhteydessä vapaaehtoiseen elämänmuutokseen vain yhdenmukaisuusarvoja vähemmän tärkeinä pitävillä pyhtäläisillä.

Ajallisesti arvot ovat varsin vakaita. Martti Puohiniemen (1995, 2002, 2006) ja Esa Pohjanheimon (1997) tutkimusten ansiosta tiedämme arvojen muutoksesta ja muuttumattomuudesta Suomessa enemmän kuin minkään muun maan kansalaisten arvojen. Suomalaisien arvot muuttuivat 1980-luvulla yksilökeskeisemmiksi (Pohjanheimo 1997) mutta 1990-luvulta 2000-luvun alkuun arvomaailma pysyi vakaana, suuresta lamastakin huolimatta (Puohiniemi 2002). Kaikkien kolmen suuren arvotypologian (Hofstede, Inglehart ja Schwartz) pohjalta tehty tutkimus osoittaa johdonmukaisesti, että talous on keskeinen arvomaailmaa muovaava tekijä. Talouskasvu siirtää painopistettä kohti universalismi- ja itseohjautuvuusarvojen yhdistelmää. Niukkuuden vallitessa tai lisääntyessä yhdenmukaisuus- ja perinnearvot vahvistuvat.

Projektio

Ihmiselle on luonteenomaista sosiaalinen projektio, jota viime aikoina on ryhdytty kokeellisestikin tutkimaan (Kruger 2007, 13). Suomalainen sananlasku ilmaisee sen näin: ”Varas kaikki varkaaksi, huora kaikki huoraksi”. Ihminen olettaa, että muut ovat arvoiltaan ja monilta muilta ominaisuuksiltaan samanlaisia kuin hän ja projisoi toiveensa ja ajatusmallinsa muihin ihmisiin ja ympäristöön. Vallanpitäjät olettavat, että ihmiset kaikki ihmiset tavoittelevat rahaa ja valtaa kuten hekin. Yhteiskuntatieteilijät ja sosiaalipsykologit olettavat helposti, että kaikki ovat yhtä kilttejä ja yhteistyöhaluisia kuin he. Vuonna 1982 pelautin assistenttina Prisoners’ dilemma –peliä harjoituskurssilla ja katselin kuinka opiskelija, nykyinen sosiaalipsykologian dosentti ja korkea THL:n virkamies, hävisi yhteistyöstrategiaa pelaamalla kerta kerran jälkeen toiselle opiskelijalle. Hänen oli niin vaikea kuvitella kenenkään voivan pelata muuta kuin yhteistyöstrategiaa, että hän kysyi minulta onnettomana, onko hän ymmärtänyt pelin väärin.

Sosiaalipsykologi ja yhteiskuntatieteilijä olettaa, että maailma on rakenteeltaan einollasummapeli, jossa yhteistyöllä pärjää pitkällä tähtäyksellä paremmin kuin välitöntä omaa etua edistämällä. Morton Deutschin (1960) puolen vuosisadan takaisissa klassisissa kokeissa todettiin, että yhteistyötä pelaavat odottavat muiden pelaavan yhteistyötä, olevan luotettavia, kun taas välistävetäjät odottavat muidenkin vetävän välistä.

Projektio toimii kaikkialla. Knossoksen palatsin löytäjä Sir Arthur Evans oli menettänyt äitinsä pienenä lapsena. Hän halusi uskoa, että Kreetalla oli 1500-luvulla eKr ollut korkealle kehittynyt matriarkaallinen ja rauhanomainen kulttuuri. Löydettyään Knossoksesta Minoksen palatsin hän ”unohti” aikaisemmin esiin kaivamansa linnoitukset ja aseet ja alkoi kehittää myyttiä pasifistisesta muinaisuudesta. Tämä myytti meni hyvin kaupaksi – sen osti koko maailman sivistyneistö Sigmund Freudista Mika Waltariin, kuten hänen *Sinuhestaan* näkyy. Vasta 1990-luvulla uudet arkeologiset kaivaukset murensivat suureksi mielipahaksemme kuvan onnellisesta pasifistisesta kulttuurista (Gere 2009). Samalla tavoin kollegamme Osmo Jussilan (2007) teos Suomen historian myyteistä todistaa, kuinka historioitsijat ovat projisoineet toiveitaan ja ajatusmallejaan Suomen menneisyyden tulkintaan.

Arvokarttamme osoittaa, että jos yhteiskuntatieteilijät projisoivat omat arvonsa koko väestöön, he erehtyvät vähemmän kuin ekonomistit projisoidessaan omansa koko väestöön. Ikääntyvä muistaa voimansa päiviä ja projisoi muistonsa nykypäivään uskoessaan, että ennen kaikki oli paremmin.

Perinteen voima

Yhteiskuntien arvot ovat osoittautuneet varsin pysyviksi. Eri maat asettuvat sellaisten arvojen kuin individualismi tai valtaetäisyys vertailussa samaan järjestykseen eri aikoina. Talouskasvu lisää individualismia. Mutta vielä arvoja pysyvämpi näyttää olevan sellainen ihmisten keskinäisen luottamuksen ja vapaaehtoistoiminnan yhdistelmä, joka kulkee nimellä sosiaalinen pääoma. Sosiaalisen pääoman tutkimuksen uranuurtaja Robert Putnam (1993, 153) totesi omista tuloksistaan ällistyneenä, että ”kvantitatiivisessa yhteiskuntatieteessä on todella harvinaista löytää näin vahvoja – melkein hypnotisoivia – yhteyksiä”. Putnamin

tutkimuksen kohteena oli Italiassa 1970-luvun alussa toteutettu aluehallintouudistus ja sen onnistuminen. Hän vertaili Italian 17 aluetta. Onnistumista mitattiin kahdentoista osoittimen yhdistelmällä, jossa oli sellaisia osioita kuin päiväkotien määrä, asuntorakentaminen ja kaupunkisuunnittelu. Kansalaisten osallistumisperinne määriteltiin 1800-luvun lopun - 1900-luvun alun tilastoista, jotka koskivat puoluejäsenyyden määriä, osuuskuntien määrää tai äänestysprosenttia. Osallistumisperinne (sosiaalinen pääoma) ennusti aluehallintouudistuksen onnistumista 1970-80 -luvuilla Italian 17 alueella erittäin hyvin (korrelaatio $r=.86$). Se ennusti myös alueen taloudellista kehitystä. Tasa-arvon merkitys näkyi Putnamin italialaisessa aineistossa vahvana. Osallistumisperinnettä selitti nimittäin pitkälti se, että alueella oli keskiajalla ollut kaupunkitasavalta. Bolognan, Firenzen, Padovan ja Venetsian keskiaikaisten tasavaltojen perinne näkyi siis sekä talouskehityksessä että siinä, miten 1970-luvun institutionaaliset uudistukset menivät läpi. Sosiaalinen pääoma yhteisön ominaisuutena on selvästi pysyvää, ilmeisestikin vielä pysyvämpää kuin arvot. Pohjois-Italian kaupunkivaltioissa keksittiin myös sosiaalinen innovaatio nimeltä yliopisto, Bolognassa vuonna 1088.

Yliopiston arvot ja kilpailuttaminen

Toimiessani valtiotieteellisen tiedekunnan dekaanina 90-luvun lamavuosina jouduin arvokonfliktiin, jonka lopulta ratkaisin palaamalla sosiaalipsykologian laitokselle. En halunnut olla mukana muuttamassa yliopistoa sellaiseen thatcheriläiseen suuntaan, jonka tunsin arvojeni vastaiseksi. Huomasin, että julkisilla kannanotoillani aiheutan vahinkoa tiedekunnalle mutta en voi mitään sille hyökyaallolle, joka noina vuosina alkoi vyöryä koko Euroopan yliopistomaailmaan. Sosiaalipsykologian laitoksella sen sijaan saatoin olla mukana osoittamassa konkreettisesti, että perinteisten yliopiston arvojen mukainen toiminta voi tuottaa siinä sivussa kelvollista thatcheriläistä tulosta. Silti silloin, kuten toivottavasti nykyin, asiat riitelivät, eivät ihmiset. Yhteistyö erilaisia näkemyksiä edustavien henkilöiden kanssa oli kitkatonta, kuten demokratiassa pitääkin olla, ja minulle on jäänyt siitä pääasiassa miellyttäviä muistoja.

Georg Henrik von Wright (1986, 129) kirjoitti 25 vuotta sitten tieteen valjastamisesta valtiovallan ja yksityisen elinkeinoelämän palvelukseen: ”Den enskilda forskaren får kanske möjlighet att förverkliga egna projekt, som det varit otänkbart att ge sig in på utan särskilt finansiellt stöd. Men det är också viktigt att inse, att när forskningen ställs i samhällsnyttans tjänst hotas den av att strömlinjeformas på ett sätt, som förstärker rådande vetenskapliga ortodoxier och försvårar de *inomvetenskapliga* innovationer, som ger spänning och vitalitet åt det vetenskapliga äventyret. ”

Nuoruudesta mieleeni on jäänyt tapaus, joka sopii hyvin yhteen von Wrightin ajatusten kanssa. Kesämökin naapurutilan pelloilla ei vilja kukoistanut huolimatta siitä, että niitä lannoitettiin oikeaoppisilla Kemiran lannoitteilla. Isäntä Yrjö Karhu (1971) ryhtyi kokeilemaan vaihtoehtoisia lannoitteita ja totesi, että pelloilta puuttui dolomiittia. Muistan, kuinka hän postia hakiessani esitteli koelaatikoitaan, joista tulos oli selvästi todettavissa. Hän kutsui myös yliopiston professoreita tutustumaan tuloksiinsa, mutta nämä eivät innostuneet. ”Olivat ilmeisesti Kemiran mannekiineja”, totesi Karhu. Karhun pellot alkoivat kasvaa mutta

hänen innovaationsa tuli hitaasti hyödyttämään muita viljelijöitä, kun hänen havaintonsa eivät sopineet vallitsevaan tieteelliseen oikeaoppisuuteen.

Tiede on periaatteessa tasa-arvoinen instituutio. Yrjö Karhu ei ollut koulutukseltaan agrologia korkeampi, mutta käyttämällä kokeellista menetelmää hän päätyi uusiin tuloksiin. Von Wrightin mainitsevat jännitys ja seikkailu kuuluvat tieteen arvoihin samoin kuin uteliaisuus. Uuden löytäminen tapahtuu parhaiten eri-ikäisten tasavertaisessa vuorovaikutuksessa, jollaista yliopistoinstituutio parhaimmillaan edustaa. Yliopiston arvot ovat Schwartzin mallissa universalismin, itseohjautuvuuden ja virikkeisyyden arvoja. Ne arvot, joiden mukaan Euroopan valtiot lähtivät 1990-luvulla uudistamaan yliopistojaan, olivat granthamilaisen sekatavarakaupan taloudellisia, suoriutumisen ja vallan arvoja. Granthamilaisen sekatavarakauppiaan voimakastahtoisien tyttären autoritaarinen kirjanpitotyylä, kuten brittihistorioitsija Norman Davies (1996, 1075) sitä luonnehti, ulottui kaikkialle, minne valtiovalta saattoi yltää, myös yliopistolaitokseen.

”Kaikki on kilpailutettava”, sanovat thatcheriläiset uusliberaalit. Muutama muukin asia kuin valtion Aalto-yliopistolle ilman kilpailutusta ja laadunvarmistusta antama 500 miljoonaa on jäänyt kilpailuttamatta. 1) Väite, että eriarvoisuuden lisääminen johtaa tehokkuuden kasvuun, on empiirisesti todistamatta, vaikka tunnetut pankinjohtajat sitä edelleen ahkerasti toistelevat. Kokeellinen sosiaalipsykologinen tutkimus ei tue sitä (ks. Helkama 2007). Ilmeisesti se pitää paikkansa vain hyvin pienestä osasta ihmisiä. 2) Myöskään oletusta, että yksilöllisen kilpailun lisääminen automaattisesti johtaa tehokkuuden lisäämiseen, ei ole kilpailutettu. On helppo ymmärtää, että kilpailun lisääminen johtaa myös sellaisiin vaikutuksiin, jotka ovat haitallisia koko yhteisön toiminnalle – yhteistyön vähenemiseen siellä, missä se olisi tarkoituksenmukaista, salailun ja vilpin lisääntymiseen. Jos maailma on rakenteeltaan Prisoner’s dilemma – pelin tai sosiaalisen dilemman kaltainen, yhteistyö tuottaa pitkällä tähtäyksellä parempia tuloksia yhteisölle. 3) Uusliberalistinen oppi olettaa, että kaikkia ihmisiä motivoivat samat asiat. Tämä ilmeisesti ekonomistien projektiomenetelmällä tuottama oletus näyttää arvomallimme valossa selvästi väärältä. Yliopiston uusi kannustinjärjestelmä perustuu kuitenkin juuri tähän oletukseen. Kun minua pyydettiin dekaanikauteni jälkeen ”asiantuntijaksi” yliopiston henkilöstöhallinnon uudistamiseen, julkesin ehdottaen, että kannustinjärjestelmään sisällytettäisiin yhteistyötä vahvistavia elementtejä, yliopistoon kun sisältyy jo luonnostaan armoton kilpailu. Reaktioista ymmärsin, että uusi systeemi oli valmiiksi valtiovarainministeriöstä annettu, asiantuntijan tehtävä oli vain sanoa yes.

Samanlaisia olivat kokemukseni viiden vuoden takaisesta osallistumisesta SITRAn sosiaaliset innovaatiot –hankkeeseen. Siinäkin lopputulos oli jo valmiiksi annettu – meiltä odotettiin suosituksia, jotka lisäävät eriarvoisuutta ja kilpailua. En ole ollut ainoa – näin koki myös Heikki Patomäki (2007, 188) Sitran projektin.

Dogmaattinen usko siihen, että markkinavoimien kahleeton temmellys johtaa automaattisesti yhteiseen hyvään alkaa nyt tosiasioiden valossa vähitellen murentua, kun näemme miten amerikkalaisten pankkimiesten rajaton palkitseminen ja kuplien rakentelu on johtanut siihen,

että miljoonat amerikkalaiset ovat joutuneet kodittomiksi ja Suomenkin kansantuote on pudonnut ennätysmäiset 7,8%. Harvoin on niin monilla syytä olla vihaisia niin harvoille, toteaa HY:n historian professori Markku Kuisma kirjassaan Rosvoparonien paluu (2010, 37) Churchilliä mukailleen.

Valtiovarainministeriön ekonomistien valtionhallintoon ja yliopistoihin omaksi kuvakseen projisoima kannustinjärjestelmä on yksiulotteinen – siinä oletetaan että ihmistä motivoi vain raha.

Eräillä muillakin kuin minulla on tässä salissa omakohtaisia muistoja Nesteen patruunasta Uolevi Raadesta, jota ei tarvinnut rahalla sitouttaa yhtiöönsä. ”Hänet jouduttiin melkein kantamaan työpöytineen ulos yhtiöstä, kun eläkeaika lopulta jatkoaikojen jälkeen koitti”, kirjoittaa Kuisma (s. 102). ”Hurja omistautuminen yhtiön ja isänmaan palveluksessa” motivoi näitä Raaden kaltaisia talouselämän johtajia. Meidät yliopistolaiset koetetaan puristaa fiktion, että amerikkalaisten nykypankkiirien tapaan meitä motivoivat 50-60-tuntisiin työviikkoihin taloudelliset kannustimet yhdistettynä hierarkkiseen kontrolliin. Kuvaa perinteiden voimaa, että virkahierarkian vaatiluokkia on 14, kuten tsaari Pietari Suuren rankitaulukossakin (*Tabel o rangah*). Autoritaarista kirjanpitojärjestelmää täydentää herkeämätön ja tarpeeton henkilöstön, tutkimuksen laadun ja opetuksen arviointi, johon on valjastettu valtava määrä inhimillistä energiaa. Ulkomailta tuodaan arviointiin erikoistuneita tieteellisiä keskinkertaisuuksia arvioimaan – ei suinkaan enää tuloksia, vaan sitä missä määrin johtamisjärjestelmät ovat autoritaarisen ihannemallin mukaisia.

Sosiaalipsykologian laitosta vertailtiin vuonna 2000 pariin muuhun yksikköön. Tutkijat (Räsänen & Mäntylä 2000, 60-61) totesivat, että siellä ”humboldtilaisen sivistysyliopiston ihanteet” elivät ”voimakkaina ja varsin yhdenmukaisina”. Valtionhallinnon johtamisoppien mukaan näin väärin johdetun laitoksen tuloksen pitäisi olla surkea – sosiaalipsykologiassahan on ollut vallalla 70-luvulta saakka käytännössä kolmikantahallinto, jossa opiskelijat ja kaikki opettajat ovat olleet mukana päätöksenteossa. Sosiaalipsykologian laitos on kuitenkin saanut opetuksestaan erilaisia palkintoja. ”Vuoden laitos” –arvonimi 1989, valtakunnallinen opetuksen huippuyksikkö 1999-2000, HY:n opetuksen laatuyksikkö 2001 ja 2007. Vapaassa yliopistossa laitos on ollut voimakkaasti muuttovoittoinen : vuosina 1990-2006 laitokselle siirtyi muualta opiskelemaan 76 opiskelijaa ja sieltä lähti 12 opiskelijaa, siis kahden vuosikurssin muuttovoitto. Vuosina 2005-2009 valmistuneista 19 tohtorista 5 eli 22% oli ulkomaalaisia. Yliopiston kansainvälistymistavoitteet tässä kohdin oli sosiaalipsykologiassa saavutettu, tosin väärällä johtamistyyllillä.

Voi varmaan sanoa, että sosiaalipsykologian ”yhtenäiset humboldtilaiset ihanteet” edustavat sellaista demokraattista normatiivista perinnettä, joka luotiin 70-luvulla ja on sitten jatkunut samalla tavalla kuin Pohjois-Italian kaupunkitasavalloissa. Sitä ei voi panna kenenkään yksittäisen johtajan piikkiin. Tämä lähes 40-vuotinen perinne syntyi aikana, jolloin yliopistolla oli virallisesti täydellinen professorivalta (jota kesti vuoteen 1991). Miksi vapautta ja yhteistyötä korostava ja kontrollia kaihtava johtamistyyli tuottaa kelvollista thatcheriläistä tulosta? Demokraattinen johtajuus perustuu siihen, että kaikilla on

mahdollisuus vaikuttaa. Opiskelijat hakeutuvat yksikköön, jossa he voivat vaikuttaa omiin asioihinsa, jossa he ovat tiedeyhteisön jäseniä.

Organisaatioilla on tunnetusti virallinen ja epävirallinen rakenne. Epävirallinen rakenne muotoutuu usein toiminnan kannalta tarkoituksenmukaiseksi virallisesta riippumatta. Kun katsoo valtiotieteellisen tiedekunnan tai koko yliopistoyhteisön jäseniä, opettajia, tutkijoita, virkamiehiä ja opiskelijoita, on helppo todeta, että yliopiston perinteiset arvot, vapaus, tasa-arvo ja universalismiarvot elävät vahvoina epävirallisessa organisaatiossa riippumatta ulkopuolelta pakotetusta virallisesta rakenteesta. Uuden tiedon löytäminen yhteistoiminnassa, auktoriteetteja kunnioittamatta ja totuttuja ajattelutapoja kyseenalaistaen, on sellainen päämäärä, jonka saavuttaminen toteutuu parhaiten kaikkien osapuolten osallistumisella.

Arvot ja talous

Inhimillisen toiminnan ennustaminen on vaikeaa siksi, että siihen vaikuttaa niin moni tekijä. Vasta ajan myötä näiden tekijöiden keskinäinen tärkeysjärjestys kirkastuu. Yhteisön sosiaalinen pääoma on osoittautunut ajallisesti vakaaksi tekijäksi, jolla on keskeinen merkitys talouskasvussa niin Italian alueilla (Putnam 1993) kuin OECD-maissa (Rice & Ling 2002). Sosiaalinen pääoma ja ihmisten välinen luottamus ennustavat myös SITRAn makrotaloudellisen kilpailukykykymittarin maidenvälisiä eroja OECD- ja EU-maissa, kuten Tuija Seppälä ja minä (Helkama & Seppälä 2004, Helkama 2004b) totesimme. Koska sosiaalinen pääoma on selvästi pysyvämpi asia kuin kilpailukyky, jonka suhteen maiden järjestys vaihteli jyrkästikin 1980- ja 1990-luvuilla, on perusteltua pitää sosiaalista pääomaa syynä ja talouskasvua ja kilpailukykyä seurauksina. Tämä oli tutkijanurani hämmästyttävän havainto. Saatoin todeta itsestäni Vergiliuksen sanoin: *Felix qui potuit rerum cognoscere causas* (Onnellinen on se, joka on saanut selville ilmiöiden syyt).

Miten sosiaalista pääomaa voi sitten lisätä? Vastaus on: emme tiedä! Euroopan maissa vahvimmin sosiaaliseen pääomaan kytkeytyvä arvomaailman piirre on tasa-arvoisuus (pieni valtaetäisyys), joka korreloi luottamuksen kanssa .85. Tämän kanssa sopii yhteen se, että Italian alueista niillä, joissa sosiaalinen pääoma oli suurinta, oli 1000-luvulla kaupunkitasavaltoja, kun sen sijaan Etelä-Italian alueilla hallintovalta oli melkein aina ollut jyrkän hierarkkista. Myös sosiaalipsykologiset laboratorikokeet osoittavat, että demokraattinen johtajuus ja tasa-arvoinen palkitseminen luovat luottamusta. Tuija Seppälän tekeillä oleva väitöskirja osoittaa, että luottamuksen synnyssä ja ylläpitämisessä keskeistä on vastavuoroisuus. Hotelli- yhtä hyvin kuin sosiaalialan esimies-alaisuuksissa pitää paikkansa, että saadakseen osakseen luottamusta on tärkeää osoittaa luottamusta esim. luovuttamalla valtaa ja autonomiaa niille joiden vastavuoroista luottamusta kaippaa. Olennaista on se, että autonomia ja saatu valta synnyttää kokemuksen siitä, että on mahdollisuus vaikuttaa asioiden kulkuun.

Ihmissuhteissa luottamus on haurasta, sen voi tunnetusti menettää vain kerran, mutta yhteiskunnan rakenteisiin kiinnittynyttä luottamusta ei niin vain voi murentaa. Sosiaalipsykologiset laboratorikokeet tarjoavat vihjeen, millä keinoin luottamusta saadaan heikennettyä. Keino ei ole kovin yllättävä: lisätään eriarvoisuutta ja kilpailua (Deutsch 1985).

Machiavelli tiesi tämän jo vuonna 1519 (2000, 53): ”*corruzione e poca attitudine alla vita libera nasce da una inequalità che è in quella città...*” - korruptio ja kyvyttömyys vapaaseen elämään syntyvät kaupunkivaltiossa vallitsevasta eriarvoisuudesta. Mutta kuinka kauan ja kuinka vahvaa eriarvoisuutta tarvitaan, jotta luottamus murentuisi? Suomi oli tasa-arvoisimmillaan vuonna 1987. Gini-indeksi oli tuolloin 18,7. Eriarvoisuus on lisääntynyt melko tasaisesti vuosi vuodelta – vuonna 2006 se oli 26, samaa luokkaa kuin vuonna 1971, mutta luottamus ei ole heikentynyt. Esimerkiksi European Social Surveyssa Suomen pistemäärä on Surveyn olemassaolon aikana pysynyt samana. Ihmistenvälisen luottamuksen yhteisöllinen pysyvyys kuvastaa perinteiden voimaa. Olisi tärkeä tietää, kuinka paljon autoritaarista höykytystä esimerkiksi suomalainen yhteiskunta kestää, ennen kuin luottamus alkaa heikentyä. Emme myöskään tiedä, rupeaako se rapautumaan vähitellen vai romahtaako mahdollisesti äkkiäkin.

Ekonomistien kilpailuarvot eivät ole siis OECD-maissa olleet yhteydessä kilpailukykyyn, vaikka muutosvalmiusarvot ennustavat maailmanlaajuisesti tarkasteltuna talouskasvua. Schwartzin (2009, 5) aineistoissa maan pistemäärä vuonna 1995 muutosvalmius – säilyttämislottuvuudella 64 maan joukossa selitti 19% sen bruttokansantuotteen kasvusta vuosien 1950 ja 2004 välillä. Teollistumis- ja palveluyhteiskuntaan siirryttäessä tarvitaan luovuutta, uudistusmielisyyttä ja itsenäisyyttä. Mutta nämä, kuten talouteen kuuluva kilpailu ja suoriutuminenkin ovat OECD- maissa miltei vakio, niiden vaihtelu on pientä, ihmistenvälisen luottamuksen sen sijaan suurta. Kuvaava on Melanie Vaclairin (2009) havainto, että sellaisissa individualistisissa yhteiskunnissa kuin Britannia, Saksa, Suomi ja Uusi Seelanti opiskelijat kokivat, että ne arvot, joiden mukaan yhteiskunta odottaa heidän toimivan, ovat suoriutumisen- ja itseohjautuvuusarvoja.

Jos siis sosiaalinen pääoma ja luottamus yhdessä suoriutumisen- ja itseohjautuvuusarvojen kanssa tuottavat innovaatioita ja talouskasvua, talouskasvu puolestaan muuttaa arvomaailmaa. Talouskasvu synnyttää pyrkimyksen kohti individualismia, muutosvalmius- ja itsensäylittämisarvoja, jotka ovat demokratian pohja. Mutta talouskasvu ei automaattisesti tuota demokratiaa, muutenhan Kuwait olisi demokratia. Perinteet vaikuttavat. Arvot eivät selvästikään ole niin vakaita kuin luottamus ja sosiaalinen pääoma.

Mitä suomalaisessa arvomaailmassa on tapahtunut 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä? Liike- ja yrittäjäsuvun jäsenenä olen aina ollut innokas hypoteesien kilpailuttaja. Tarkastellaan kahta uskottavintuntuista oletusta. Akatemiaprofessori Uskali Mäki kysyi äskettäin, voiko nykyinen (uusliberalistinen) ihmisiä homo oeconomicuksina kohteleva teoria tulla itsensä toteuttavaksi, niin että ihmisistä todella tulee homo oeconomicuksia. Mäki ei vastannut kysymykseensä, mutta minä voisin ryhmämme tutkimusten nojalla esittää alustavan vastauksen, joka tietenkin vaatii lisätestausta. Homo oeconomicus erottuu siis muista siten, että hänelle suoriutuminen ja valta arvoina ovat keskimääräistä tärkeämpiä, siirtymä joka suomalaisten ja pyhtäläisten arvoissa todettiin 80-90-luvuilla.

Koska talous kasvoi ja koulutustaso nousi - molemmat seikkoja joiden on todettu lisäävän muutosvalmius- ja itsensäylittämisarvojen kannatusta - yhteiskuntatieteellisestä kirjallisuudesta johdettu hypoteesi, jota itse pidin uskottavimpana, olisi muutos näiden suuntaan. Itsensätoteuttava ennuste –hypoteesi, samoin kuin pankinjohtaja Wahlroosin oletus, että tuloerojen kasvu kannustaa työntekoon, sanoisivat että meistä kaikista tulee yrittäjiä, homo oeconomicuksia. Mitä tapahtui? Kumpikaan hypoteesi ei saanut tukea. Martti Puohiniemi (2006) totesi siirtymän, jonka hän nimesi uusyhteisöllisyydeksi. Arvomaailma siirtyi kohti säilyttämisarvoja. Saman totesimme Pyhtäällä 2007, vielä siten, että tähän arvomuutokseen liittyi vahvempi samastuminen kotiseutuun (Helkama, Finell & Pirttilä-Backman 2009) ja Suomeen (Finell & Olakivi 2010). Olimme odottaneet 1993, että talouskasvu ja koulutus vahvistaisivat muutosvalmiutta ja eurooppalaista identiteettiä, mutta toisin kävi. Uusyhteisöllisyyden voi tulkita reaktioksi uusliberalismin tuomaan eriarvoisuuden ja turvattomuuden kasvuun. Homo oeconomicuksen sijasta onkin vahvistunut yhteisöllinen homo socialis finnicus. Uusliberalistinen vallankumous näyttää syöneen omat lapsensa, kuten vallankumousten tapana on. Turvattomuus, esimerkiksi tautien esiintyminen, lisää yhteisöllisten arvojen kannatusta ja pienentää sisäryhmän kokoa (Fincher ym. 2008).

Ilmeisesti meidän pitää olettaa jonkinlainen arvomaailman tasapaino, niin hankala kuin tällainen käsite empiirisesti onkin operationalisoida. Tasapaino on monilla elämäntiloilla selkeä käsite, esimerkiksi laivanrakennuksessa. Vuonna 1628 Kustaa II Adolf sai sotatantterille järkyttävän viestin: Ruotsin laivaston ylpeys, Vasa-laiva, oli kaatunut neitsytmatkallaan ja uponnut. Laiva oli väärin rakennettu - ei sen takia että ruotsalaiset eivät olisi osanneet rakentaa laivoja, vaan sen takia ettei kukaan ollut uskaltanut sanoa kuninkaalle, että siitä tuli mitoiltaan liian korkea ja epävakaa, kun suurvallan mahtimies oli esittänyt käskyjään ja toiveitaan. Tasapainon käsitteen avulla voi ymmärtää, miten eriarvoisuuden kasvu synnyttää suunnan kohti uusyhteisöllisyyttä. Yhdenmukaisuus ja perinteet tarjoavat turvaa ylenpalttista epävarmuuden kasvua vastaan. Vahvistamalla yhteisöllisiä arvoja ihmiset pitävät yllä keskinäistä luottamustaan.

Yrittäjäsuvun jäsenenä en tietenkään vähättele taloudellisten arvojen merkitystä. Yrittäminen ja talouskasvu ovat se perusta, jolle yhteiskunnan hyvinvointi ja itsensäylittämisarvojen tärkeys perustuvat. Hierarkkiset yhteiskunnat, joista puuttuu keskiluokka, näivettyvät varallisuudestaan huolimatta, kuten 1500-luvun Espanja ja Portugali osoittavat. Länsimainen demokratia Montesquieun esittämässä muodossa perustuu myös tasapainoon eri arvojen (instituutioiden) välillä. Mutta uskon, että yhteiskunta on silloin paremmin tasapainossa, kun taloudelliset arvot rajoitetaan taloudelliseen toimintaan. Kvartaalikontrolli sopii pörssiyhtiöihin mutta yliopistoissa se johtaa huonoon, varman päälle pelaavaan, lyhytjänteiseen ja helposti julkaistavaan riskittömään tutkimukseen. *The Economist*-lehden kolumnisti-nimimerkki Schumpeter kirjoitti äskettäin, että business schoolit tuottavat liikaa rahoittajien mieliksi olevia tutkimustuloksia – ollakseen hyödyksi rahoittajilleen niiden olisi opittava puremaan ruokkivaa kättä. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus palvelee koko yhteiskuntaa paremmin silloin, kun se toimii Max Weberin ohjeen mukaan ja tuo esiin hankalia totuuksia, ei sellaista mitä Sitra ja vientiteollisuus haluavat kuulla.

Oikeudenmukaisuus

Tasapaino, kultainen keskitie, kohtuus – oikeudenmukaisuus on useinkin arvojen välisten ristiriitojen ratkaisua ja puntarointia, jota symbolisoi vaakaa kädessään pitävä sokea jumalatar. Oikeudenmukaisuus merkitsee tietysti eri asioita eri ihmisille. Liisa Myyry (2008) kyseli eri alojen opiskelijoilta, mitä heille tulee mieleen arvosta ”sosiaalinen oikeudenmukaisuus”. Sosiaalitieteilijöiden ja kauppakorkeakoululaisten mielikuvat poikkesivat aika lailla toisistaan. Esimerkiksi kenellekään sosiaalitieteilijälle ei tullut mieleen ”laiskamatojen hyysääminen”, kuten eräälle kauppakorkeakoululaiselle. Mutta yrittämisen ja huolenpidon ristipaineessa sosiaalipsykologinen tutkimus, sekä moraalin psykologiassa että organisaatiopsykologiassa, on parikymmentä vuotta konkretisoinut sitä, mitä oikeudenmukaisuus kaikille merkitsee. Jakamisen oikeudenmukaisuus merkitsee sitä, että kukin saa ansioidensa mukaan tai kaikki saavat saman, tilanteesta riippuen. Menettelytapojen oikeudenmukaisuus on yhtä tärkeää - haluamme että päätökset tehdään johdonmukaisesti, puolueettomasti, tarkkaan tietoon nojautuen, rehellisesti, kuulemalla niitä, joita päätös koskee ja siten että niitä voidaan tarvittaessa oikaista. Koneen omistajasuvun Herlinin kolmannen sukupolven edustajat eivät suuttuneet siitä, että isä jätti omaisuuden yhdelle pojalle, vaan siitä ettei heille muille kerrottu.

Moraalin sosiaalipsykologiassa on käynyt ilmi, että puolueettomuusperiaatetta käyttävät ahkerimmin moraalisen arvostelukyvyn portaikolla pitemmälle ehtineet (Myyry & Helkama 2002). Tämä sopii yhteen sen ajatuksen kanssa, että ristiriitojen ratkaisussa on olennaista yrittää ottaa kaikki näkökulmat huomioon. Organisaatiopsykologiassa Marko Elovainio työtovereineen on kymmenissä tutkimuksissa osoittanut, kuinka tärkeää oikeudenmukainen johtaminen on organisaation jäsenten hyvinvoinnille, mitataanpa sitä stressioireilla, poissaoloilla tai sydäninfarktien määrällä (Elovainio, Heponiemi & Sinervo 2009). Oikeudenmukainen johtaminen lisää myös työtehoa sekä vanhustenhoidossa että hotelleissa. Yliopistoissakin tutkimuksen laatu nousee, kun johtaminen koetaan oikeudenmukaiseksi, osoittivat Jukka Lipponen ja Barbara Wisse (2009) tarkastelemalla Helsingin yliopiston laitosten laatuarvioita vuosina 1999 ja 2005. Muutosta selitti nimenomaan jakamisen, ei menettelytapojen, oikeudenmukaisuus.

Arvioivatko ihmiset kaikkialla maailmassa oikeudenmukaisuutta samoja periaatteita käyttäen? Jos emme mene merta edemmäksi kalaan, vaan katsomme, miten on laita Helsingin yliopistossa, voimme testata hypoteesia, että luonnontieteilijöiden yhteiskuntatieteilijöitä ja humanisteja tunnetusti hierarkkisempi organisaatiokulttuuri näkyisi Lipposen aineistossa. Oletuksen mukaan edustavuusperiaatetta mittaavat osiot korreloisivat luonnontieteilijöillä heikommin menettelytapojen oikeudenmukaisuuden kokonaispistemäärään kuin muilla. Paula Jalo, joka teki gradunsa tästä aineistosta, selvitti asian pyynnöstäni tätä esitystä varten. Tulos oli se, että toinen vaikutusmahdollisuuksia mittaava osio korreloi oletuksen mukaan heikommin, toinen ei. On siis makuasia, haluaako korostaa luonnontieteilijöiden ja humanistien eroa vai samanlaisuutta. Jukka Lipponen ja

Paavo Uusitalo, joiden aineistoa käytin hyväksi, epäilemättä luovat lähiaikoina lisävalaistusta tähän kysymykseen vertailemalla Helsingin ja Torunin yliopistoja.

Oikeudenmukaisuus, moraalit ja arvot

Oikeudenmukaisuus oli Kohlbergin (1984) teoriassa moraalin ydin. Neljäkymmentä vuotta moraalisen arvostelukyvyn tutkimusta on osoittanut, että oikeudenmukaisuuskäsitysten kehitys ei ole samanlaista kaikissa yhteiskunnissa. Toisaalta olemme myös oppineet, että ihmisillä on yleismaailmallisesti samanlaiset intuitiot joidenkin tekojen vääryydestä (Hauser 2006, Vauclair 2009). Ymmärrämme moraalin vaihtelua, kun käsitteellistämme moraalin Vygotskin (1930) käsitettä käyttäen funktionaalisen järjestelmänä, jossa moraalin funktioiden (tehtävien) väliset suhteet muuttuvat (Helkama 2004a, 2009). Niukkuuden yhteiskunnassa, jollaisia kaikki yhteiskunnat alkuaan ovat olleet, sisäryhmän normit (yhdenmukaisuus ja perinteet) määrittelevät moraalin, minkä sanoo jo sanan etymologia (mores=tavat). Tämä on yhteisön ylläpitämisen, itsekin ja houkutusten vastustamisen moraalit, joka vaurastumisen myötä saa rinnalleen hyväntahtoisuuden (sisäryhmän jäseniä kohtaan) ja myöhemmin universalistisen moraalin, kun arvojen väliset ristiriidat nousevat esiin ja oikeudenmukaisuutta tarvitaan niiden ratkaisemiseen.

Melanie Vauclair testasi tätä funktionaalisen järjestelmän lähestymistapaa väitöskirjassaan Uudessa Seelannissa ja sai sille selvää tukea. Hän kysyi vastaajiltaan 8 maassa, mitkä Schwartzin arvot ovat heidän mielestään moraaliarvoja. Filippiineillä, niukkuuden yhteiskunnassa (bkt 1000 dollaria), yhdenmukaisuusarvoja pidettiin selvimmin moraaliarvoina ja yhteiskunnan koettiin myös odottavan niiden mukaista käyttäytymistä. Toinen ääripää olivat Suomen ja Saksan kaltaiset vauraat yhteiskunnat, joissa hyväntahtoisuus ja universalismi olivat moraaliarvoina paljon tärkeämpiä kuin yhdenmukaisuus. Mutta olennaista on se, että kaikki kolme arvoa, universalismi, hyväntahtoisuus ja yhdenmukaisuus olivat mukana kaikkialla, vaikka eri painotuksin. – Tällaisen mallin avulla olen yrittänyt tarkastella paitsi moraalin yhteiskuntahistoriallista muutosta myös moraalin funktioiden kehityshistoriaa ja selittää Kohlbergin vaiheiden vaihtelua eri kulttuureissa ja ympäristöissä (Helkama 2009).

Kuvatunlaisesta ajattelutavasta seuraisi, ettei Schwartzin arvomalli olisi pätevä hierarkkisissa niukkuuden yhteiskunnissa, jossa käyttäytyminen olisi pääasiassa normisidonnaista. Tällaista oletusta tukevat Vera Gergovin (2007) gradussaan tekemät havainnot Perusta, jossa koululaisten tärkein arvo oli yhdenmukaisuus, eikä tavanomaista arvojen rakennetta löytynyt. Suomi oli 1800-luvulla myös niukkuuden yhteiskunta. Anneli Portman selvittää parhaillaan väitöskirjassaan, miten hallitsijoiden julkista puhetta autonomian ajasta 1809 nykypäivään voi analysoida Schwartzin mallin avulla. Voi olla, että Pisa-tulosten juuret löytyvät 1800-luvun sivistyksen merkitystä korostavasta puheesta, joka ei aivan helposti taivu Schwartzin arvoihin. Työarvojen paikka Schwartzin mallissa on myös kysymys, johon koetamme lähivuosina kulttuurienvälisen vertailututkimuksen kautta saada valaistusta.

Oikeudenmukaisuusperiaatteita on varmaan enemmänkin kuin edellä luettelemani. Annukka Vainio totesi Akatemian Valta-projektissamme metsänomistajia haastatellessaan, että

päätöksenteon hitaus oli yksi valituksen aihe. Päätöksenteon riipeys Suomessa ei ole saanut kiitosta ihmisoikeustuomioistuimiltakaan. Huolenpidon etiikan ja oikeudenmukaisuuden etiikan yllättävän läheistä yhteyttä on selvittänyt Soile Juujärvi, joka jatkaa näitä seurantatutkimuksiaan Liisa Myyryn kanssa (Juujärvi 2003, 2005, 2006; Juujärvi, Myyry & Pessa, painossa).

Lopuksi

Padovan keskeisiä nähtävyyksiä on Scrovegni-suvun vaikuttava kappeli, johon Giotto on kuvannut paitsi Raamatun kertomukset värikkäinä maalauksina myös kardinaalihyveet. Hyveiden kuningatar on justitia, oikeudenmukaisuus, kädessä miekka ja vaaka. Hän arvioi, koordinoi ja poistaa epävarmuutta, siis tekee niitä tehtäviä, jotka psykologinenkin tutkimus on todennut oikeudenmukaisuuden tehtäviksi.

Dante on sijoittanut Giotton toimeksiantajan Scrovegnin koronkiskurina helvettinsä seitsemänteen piiriin tulisateen piiskattavaksi. Scrovegni ja hänen kaltaisensa pankkiirit loivat finanssi-innovaatioillaan sen vaurauden, joka teki mahdolliseksi Giotton kuolemattoman kuvataiteen ja Danten kuolemattoman sanataiteen, niin syvästi kuin Dante heitä vihasikin. Taloudellisten arvojen tavoittelu mahdollisti universalismiä.

Padovan yliopiston nähtävyyksiin kuuluu myös Galileon oppituoli. Se ei ole mikään koristeellinen taideteos, toisin kuin yliopiston anatominen teatteri, lähinnä rähjäinen lautahökötys. Padovan yliopisto perustettiin vuonna 1222, protestiksi Bolognan vapauden puutteelle. Galileo vietti siellä omien sanojensa mukaan ”elämänsä parhaat vuodet”, nauttien siitä akateemisesta vapaudesta, jota yliopisto tarjosi tunnuslauseella *universa universa patavina libertas* eli yleismaailmallista padovalaista vapautta koko maailmalle.

Sosiaalipsykologia on kokemukseni mukaan samanlaista Helsingissä, Moskovassa, Tallinnassa, Padovassa ja Harvardissa. Kansallisen kilpailukykyyn vahvistaminen yliopistojen orwellilaisen autonomian kautta on kaunis päämäärä, mutta vielä jalompi päämäärä on sen tuhatvuotisen perinteen jatkaminen, joka vapauden kautta johtaa lähemmäksi tieteellistä totuutta.

Lähteet

Davies, N. (1997). *Europe: A history*. Oxford: Oxford University Press.

Deutsch, M. (1960). Trust, trustworthiness, and the F-scale. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 61, 138-140.

Deutsch, M. (1985). *Distributive justice: A social-psychological perspective*. New Haven, CT: Yale University Press.

Elovainio, M., Heponiemi, T. & Sinervo, T. (2009). Giustizia organizzativa e salute: una analisi dell'evidenza scientifica. Teoks. N. Magnavita (toim.), *Lavoro umano: Il benessere nei luoghi di lavoro* (pp. 7-18). Milano: EDUCatt.

- Fincher, C.L., Thornhill, R., Murray, D.R. & Schaller, M. (2008). Pathogen prevalence predicts human cross-cultural variability in individualism/collectivism. *Proceedings of the Royal Society B*, 275, 1279-1285.
- Finell, E. & Olakivi, A. (2010). Paikkaidentiteetit pyhtääläisen ajan pyörteissä. Käsikirjoitus, HY, sosiaalipsykologian laitos.
- Gandal, N., Roccas, S., Sagiv, L., & Wrzesniewski, A. (2005). Personal value priorities of economists. *Human Relations*, 58, 1227-1252.
- Gere, Cathy (2009). *Knossos & the prophets of modernism*. London: University of Chicago Press.
- Gergen, K.J. (1973). Social psychology as history. *Journal of Personality and Social Psychology* 26, 309-320 (Sosiaalipsykologia historiana, suom. S. Salminen & K. Helkama, *Psykologia* 2/1991, liite, s.5-16).
- Gergov, V. (2007). *Nuorten arvot eri kulttuureissa: Schwartzin arvomallin tarkastelua*. Psykologian pro gradu –tutkielma, HY.
- Hauser, M. (2006). *Moral minds: How nature designed our universal sense of right and wrong*. London: Abacus.
- Helkama, K. (2004a). Values, role-taking, and empathy in moral development. *New Review of Social Psychology*, 3 (1-2), 103-111.
- Helkama, K. (2004b). Arvot, luottamus ja kilpailukyky Euroopassa. Teoks. R. Alapuro & I. Arminen (toim.): *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia* (s. 145-152). Helsinki: WSOY.
- Helkama, K. (2006). Sosiaalipsykologia maailmaa muuttamassa ja parantamassa: ennen, nyt ja vastaisuudessa. *Psykologia*, 41 (1), 43-52.
- Helkama, K. (2009). *Moraalipsykologia: Hyvän ja pahan tällä puolen*. Helsinki: Edita.
- Helkama, K., Finell, E. & Pirttilä-Backman, A.-M. (2009). A new sense of community? Changes in values and local identification at Pyhtää 1993-2007. Teoks. J. Nikula (toim.), *Maaseutuaiheita Rural motifs. Essays in honour of professor Leo Granberg* (s. 63-75). Helsinki: Aleksanteri-instituutti.
- Helkama, K. & Seppälä, T. (2004). Arvojen muutos Suomessa 1980-2000. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen innovaatiokyky –hankkeen loppuraportti. Helsinki: SITRA.
- Helkama, K., Uutela, A. & Schwartz (1991). Value systems and political cognition. Teoks. G. Breakwell (toim.) *Social psychology of political and economic cognition* (s. 9-40). Lontoo: Surrey University Press.
- Jussila, O. (2007). *Suomen historian suuret myytit*. Helsinki: WSOY.

- Juujärvi, S. (2003). *The ethic of care and its development. A longitudinal study among practical nursing, bachelor-degree social work and law enforcement students*. Social Psychological Studies 8. Helsinki: Yliopistopaino.
- Juujärvi, S. (2005). Care and justice in real-life moral reasoning. *Journal of Adult Development*, 12 (3), 199-210.
- Juujärvi, S. (2006). The ethic of care development: A longitudinal study of moral reasoning among practical-nursing, social-work and law-enforcement students. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 193-202.
- Juujärvi, S., Myyry, L. & Pessa, K. (2008). Does care reasoning make a difference? Relations between care, justice and dispositional empathy. *Journal of Moral Education*.
- Karhu, Y. (1971). *Viljelyskasveilla nälkälannoitus*. Nummi: (Omakustanne).
- Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development*. New York: Harper & Row.
- Koivula, N. (2008). *Basic human values in the workplace*. Social psychological studies 17. HY: sosiaalipsykologian laitos.
- Krueger, J.I. (2007). From social projection to social behaviour. *European Review of Social Psychology*, 18, 1-35.
- Kuisma, M. (2010). *Rosvoparonien paluu*. Helsinki: Siltala.
- Lipponen, J. & Wisse, B. (2009). Shared perceptions of perceived justice as a predictor of externally rated departmental level of justice. *Journal of Occupational and Organisational Psychology*.
- Lönnqvist, J-E., Leikas, S., Paunonen, S., Nissinen, V. & Verkasalo, M. (2006). Conformism moderates the relations between values, anticipated regret, and behaviour. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32 (11), 1469-1481.
- Lönnqvist, J., Verkasalo, M., Helkama, K., Andreeva, G.M., Bezmenova, I., Manganelli-Rattazzi, AM, Niit, T. & Stetsenko, A. (2009). Self-esteem and values. *European Journal of Social Psychology*, 39, 40-51.
- Lönnqvist, J-E, Walkowitz, G., Wichardt, P., Lindeman, M. & Verkasalo, M. (2009). The moderating effect of conformism values on the relations between other personal values, social norms, moral obligation, and single altruistic behaviours. *British Journal of Social Psychology*
- Machiavelli, N. (1519/2000) *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*. Torino: Einaudi.
- Myyry, L. (2003). *Components of morality. A professional ethic perspective on moral motivation, moral sensitivity, moral reasoning and related constructs among university students*. Social Psychological Studies 9. Department of Social Psychology, University of Helsinki.

- Myyry, L. (2008). Diversity of value meanings among university students. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 52(6), 549-564.
- Myyry, L. & Helkama, K. (2001). University students' value priorities and emotional empathy. *Educational Psychology*, 21 (1), 25-40.
- Myyry, L. & Helkama, K. (2002). Moral reasoning and the use of procedural justice rules in hypothetical and real-life dilemmas. *Social Justice Research*, 15 (4), 373-391.
- Patomäki, H. (2007). *Uusliberalismi Suomessa*. Helsinki: WSOY.
- Pohjanheimo, E. (1997). *Arvojen muutos, työ ja sosiaalinen tausta. Tutkimus työikäisistä pyhtääläisistä 1982-1993*. Helsingin yliopisto: Sosiaalipsykologian laitos.
- Puohiniemi, M. (1995) *Values, consumer attitudes and behaviour*. Helsinki: Sosiaalipsykologian laitos.
- Puohiniemi, M. (2002). *Arvot, asenteet ja ajankuva*. Vantaa: Limor.
- Puohiniemi, M. (2006). *Täsmäelämän ja uusyhteisöllisyyden aika*. Vantaa: Limor.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rice, T.W. & Ling, J. (2002). Democracy, economic wealth and social capital: sorting out the causal connection. *Space & Polity*, 6, 307-325.
- Räsänen, K. & Mäntylä, H. (2000). *Akateeminen työ yliopistoyksiköissä: kolmen yksikön kuvausta ja vertailua*. Helsinki: HKKK, Johtamisen laitos.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. Teoks. M.P.Zanna (toim.): *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, 1-65). San Diego: Academic Press.
- Schwartz, S. (2009) Causes of culture: National differences in cultural embeddedness. Teoks. A. Gari & K. Mylonas (toim.): *Quod erat demonstrandum: From Herodotus' ethnographic journeys to cross-cultural research* (s. 1-11) Ateena: Pedio Books & International Association for Cross-Cultural Psychology.
- Schwartz, S.H. & Bardi, A. (2001) Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 268-290.
- Silfver, M., Helkama, K., Lönnqvist, J.-E. & Verkasalo, M. (2008). The relation between value priorities and proneness to guilt, shame, and empathy. *Motivation and Emotion*, 32, 69-80.
- Sortheix, F. (2010) Values and life events. Käsikirjoitus, HY, sosiaalipsykologian laitos.

Spini, D., Elcheroth, G. & Figini, J. (2009) Is there space for time in social psychology publications? A content analysis of five journals. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19 (3), 165-181.

Uutela, A. & Helkama, K. & Salminen, S. (1982). *Korkeakouluopiskelijoiden ammatillinen sosiaalistuminen*. HY:n sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia no 3.

Vauclair, M. (2009) *What is right? What is wrong? And does the answer tell something about culture? An investigation into culture and morality using the values concept*. Ph.D. thesis in psychology, Victoria University of Wellington, New Zealand.

Verkasalo, M. (1996). *Values – desired or desirable?* University of Helsinki Department of Psychology. Research Reports no 17.

Verkasalo, M. Daun, Å. & Niit, T. (1994). Universal values in Estonia, Finland and Sweden. *Ethnologia Europaea*, 24, 101-117.

Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Lipsanen, J., & Helkama, K. (2009). European norms and equations for a two dimensional presentation of values as measured with Schwartz's 21- item Portrait Values Questionnaire. *European Journal of Social Psychology*, 39, 780-792.

Vygotski, L.S. (1930/1984). Orudie i znak v razvitii rebjonka (Väline ja merkki lapsen kehityksessä). Kirjoitettu vuonna 1930, ilmestynyt ensimmäisen kerran 1984. Teoksessa *Sobranie sotshinenij. vol. 6: Nautshnoe nasledstvo (Kootut teokset. Jälkeenjääneet tieteelliset kirjoitukset, toim. M. Jaroshevski)* (s. 5-90). Moskova: Pedagogika.

von Wright, G.H. (1986). *Vetenskapen och förnuftet*. Viborg: Bonnierpocket (2005)

(Ilmestynyt *Psykologia*-lehdessä no 2/2010, s. 156-167)